

Олександр ТАРАНЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: oataran99@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

ІСТОРИКО-МОВНА МІФОТВОРЧІСТЬ У НОВІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. II¹

3. Неоязичництво (або, точніше, квазіязичництво, псевдоязичництво [Васильев 2002 : 103])² в його виході на рівень оперування мовними даними виявляється в певних колах української національної орієнтації як прагнення, по-перше, шляхом [нібито] реконструкції питомого праукраїнського пантеону, знищеного християнською церквою, продемонструвати прадавність української етномовної історії, що сягає в глибочинь віків задовго до прийняття християнства, самотутність і багатство духовного життя праукраїнців, їхню особливу роль в історії людства і закликати, природно, до відродження цієї духовності, самотутності й прадавньої величі, а по-друге, відновленням і пропагуванням серед народу дохристиянської системи особових імен також сприяти відродженню його самотутності [див. також огляди, зокрема: Клейн 2004; Шнирельман 2015 : т. II гл. 4 розд. «Эмигрантские истоки неоязычества», гл. 10 «Украинский взгляд»; Lesiv 2013; Балушок

¹ Початок статті див.: Мовознавство. 2024. № 5. С. 3–24.

² Найвідоміші зразки таких новостворених язичницьких культів — це Українська Рідна Віра і РУНВіра, тобто Рідна Українська Національна Віра (дослідники можуть об'єднувати ці культи в загальний напрям «рідновірство», хоч між ними є відмінності), створені повосенними емігрантами з України Володимиром Шаяном (у Великобританії) і Левом Силенком (у США), а також Українська Духовна Республіка з її творцем — відомим письменником-фантастом Олесем Бердником, які мають на меті відродити систему давньоукраїнських дохристиянських вірувань і в аргументаційній базі яких помітне місце посідає також мовний матеріал. Послідовники цих течій ведуть полеміку не тільки з християнською церквою, яка насильно змінила споконвічні вірування українців на вірування, запозичене в іншого народу, а й між собою, користуючись, однак, переважно тим самим набором мовних даних [див., зокрема: Силенко 1979; Лозко 2006; Лозко 2014]. Характерно, що на заваді поширенню українського неоязичництва та досить вільному, як для релігійних догматів, трактуванню, зокрема, питання етнічного походження Ісуса Христа (з Галичини-Галілеї або ж з Полісся-Палестини) в різноманітних аматорських припущеннях не може стати й нова хвиля навернення до лона канонічного християнства (православ'я і греко-католицизму), яка спостерігається в цей час приблизно в тих самих колах української політичної та культурно-мовної орієнтації. Пор. критику цих тенденцій до поширення неоязичництва як шкідливого для українського суспільства сектантства з позиції їх невідповідності саме ідеології християнської церкви: Роман Іваничук. Церква чи требище (ЛУ, 30.10.1997).

Цитування: Тараненко О. Історико-мовна міфотворчість у новій історії українського суспільства. II. Мовознавство. 2024. № 6. С. 3–42. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-339-2024-6-001>

Citation: Taranenko O. (2024). Istoryko-movna mifotvorchist u novii istorii ukrainskoho suspilstva. II [Linguo-historical myth creation in the contemporary Ukrainian society. II]. Movoznastvo, (6), 3–42. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-339-2024-6-001>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

2004 (рецензія — з характеристикою, зокрема, наявності в пантеоні наших далеких предків таких богів, як Берегиня, Зоря, Коляда, Купало, Світозар, Слава, Улад та ін., як вимислу автора рецензованої праці)].

3.1. Самобутність і багатство давньоукраїнського пантеону доводять його значним розширенням (з орієнтацією, зокрема, на «Велесову книгу»), включаючи до нього таких богів і богинь, як *Сонцебог* (нібито найдавніший бог усіх слов'ян), *Світовид*, *Коляда*, *Око*, *Троян*, *Трибог*, *Числобог*, *Батько Ор*, *Кришень*, *Жаль*, *Улад*, *Мати-Слава*, *Желя*, *Перуниця* («жіноча пара» Перуна), *Змієнога Богиня* та багатьох інших, які, однак, протягом тисячолітньої писемної історії народу та кількасотлітньої історії дослідження його обрядів і фольклору досі так і не стали відомими або ж щодо справжності яких висловлювалися аргументовані сумніви (як до витворів «кабінетної міфології»), приєднуючи до нього деяких богів східної та германської (наприклад, *Ра*, *Один* — «український воєвода», нащадками якого нібито були, зокрема, Мазепа і Карл XII) міфологій [див., зокрема: Плачинда 1993; Лозко 2005; Губерначук 2002 : 60]. Деякі з таких «теонімів» (наприклад, «*Змієнога Богиня*») — це не тільки не стародавні оніми, а й узагалі не оніми, це звичайні описові загальні назви, що їх застосовують сучасні дослідники для пояснення відповідних давніх зображень [див., наприклад: Рыбаков 1981 : 482]. Критики такого «відродженого» пантеону українців відзначають його штучність, еклектизм [див., наприклад: Белей 2010 : 12–17], що в поєднанні з масовістю творення імен прабогів робить сумнівним їх використання навіть у художній творчості (явище, що при виваженішому підході є, звичайно, цілком виправданим).

3.2. Особливої популярності в масовій свідомості та мовній практиці набув квазітеонім *Берегиня*. Це одна з міфологем нової України, яка тепер вийшла далеко за межі відповідного неоязичницького дискурсу: найстародавніша богиня добра і захисту людей у вигляді фігури жінки з піднятими руками в позі благання, мольби (у стародавніх металевих фігурках, на застібках для одягу, з ХІХ ст. — у вишивках) [див.: Плачинда 1993 : 13–14; Плачинда 1997 : 168; Войтович 2002 : 25–27; Кононенко 2008 : 167; Давидюк 2007 : 165]; у новому академічному багатотомному словнику української мови: «За давньослов'янськими релігійними уявленнями, мати всього живого, первісне божество — захисниця людини, богиня родючості, природи та добра; згодом уважалася охоронницею дому і родини, подружньої вірності, покровителькою рибалок» (СУМ-20, 1 : 467) (див. також згадки про Берегиню як «жінку праматір» у наших предків [Біняшевський 1968 : 8]).

У давньому язичницькому культі, як про це свідчать писемні пам'ятки, справді був персонаж *берегиня*, але рівня не богів, аж ніяк не рангу «Великої Богині слов'ян», а нижчого, демонологічного, рівня: «у дохристиянському світогляді наших предків — міфологічні істоти жіночої статі, які живуть у воді і яким поклоняються, приносячи жертви; русалки», див.: (ЕССЯ 1974. Вып. 1 : 193; Слав. древн. 2004. Т. 1 : 155–156); [Славянская мифология 2002 : 31; Писаренко 2003], походженням, очевидно, від *берег* (за місцем проживання цих істот, пор. аналогічно *моряна*, *водяник*, *лісовик*, *домовик*), а не від *берегти*, *оберігати*. Іншими словами, берегиня в світосприйманні наших прашурів — це була істота, яка не тільки не «берегла» їх, а якої, навпаки, слід було «берегтися» (ця назва виступала в контекстах з негативними конотаціями). Єдиною «жіночою» в язичницькому пантеоні була, як відомо, *Мокош* [*Мокоша*], яка, утім, також не була «верховною богинею».

Як відзначають дослідники, «первісна назва праматері-жінки, богині життя слов'ян до нас не дійшла. Умовно вона названа Великою богинею. З різних джерел відомі її пізніші назви: Жива, Дана, Дива, Березина, Земля, Житня Баба, Рожаниця, Лада та ін.» [Боровский 1989 : 84].

Така активізація слова *Березина* (*березина*), як і набуття ним нового (в усякому разі для досі відомого лексичного складу української та інших слов'янських національних мов і відомого науці складу української міфології) значення відбулася на межі 80–90-х років. Основну роль тут відіграли, з одного боку, спалах популярності «Велесової книги» з наявністю в ній цієї богині (див., наприклад: Велесова книга 1995 : 50), а з другого, — популяризація цього персонажа у творчості етнографа й письменника Василя Скуратівського — як реального факту світогляду населення Житомирщини, наприклад: «<...> слово “Березина” <...> Уперше вживане воно тут з великої літери»; «<...> й досі літні люди на Поліссі називають своє житло й вогнище Березинею» [Скуратівський 1987 : 5, 7], у творчості поета Василя Рубана — як розуміння Березині в значенні жінки, яка [нібито] уособлює первинність матриархального устрою українського суспільства й, відповідно, української ментальності (художньо-публіцистичний твір В. Рубана під такою назвою, 1992 рік; пор. також пізніше опублікований його твір «Бережа» — це «книга про істинну українську віру, про походження українців, їхніх Богів і героїв»; імена Богів: Бан, Рай, Ар, Яма). Культ Березині був нібито властивий праукраїнцям, наприклад: «<...> зрозуміти до кінця народ України, <...> його душу і “мрію” можна, лише уявивши в ролі “етнічного центру” жінку-матір, дружину, Березиню — генетичне і духовне джерело всього того, що називається українством»; «<...> ми відродимо нашу Березиню — повернемо їй почесне місце, яке вона споконвіку займала в нашій історії» [Канигін, Ткачук 1996 : 100]. Якщо відкинути малоімовірну можливість несподіваного запізненого відкриття досі не відомого факту української міфології та етнографії, ми маємо констатувати те, що на наших очах була створена чергова романтична міфологема як один з компонентів «національної ідеї» («української мрії»).

Якщо зразком для утворення теоніма *Березина* (з мотивацією від *березти*, *оберігати*) у значенні праукраїнської богині добра та родинного заступку, «Богині-Матері» стало *березина* в його старому значенні, перед нами звичайний випадок переосмислення слова в дусі «народної етимології». Але для теперішньої тріумфальної ходи цього слова в житті українського суспільства вже не мають істотного значення конкретні причини його оживлення — результати або наївного осмислення слова, або ж, навпаки, цілком свідомої містифікації з благородною метою.

Піднесено-поетичний образ *Березині* / *березині* стали охоче використовувати для характеристики українських жінок — з вираженням пієтету до жінки-матері, жінки-дружини, жінки як охоронниці домашнього вогнища, роду, традицій, народної духовності, наприклад:

«*Березинам* роду нашого. Вітання українським жінкам з 8 Березня» (привітання Президента України Л. Кучми. — ГУ, 6.03.1999); «Підвищення ролі жінок у суспільстві. Створити гідні умови жінці — *березині* роду людського» (з програми Комуністичної партії України до виборів у Верховну Раду 2002 року); «Дорогі наші жінки! <...> Ви наші ніжні *березині*. За своїм природним божественним покликанням ви творите і оберігаєте життя, надаєте йому високого змісту та краси» (з привітання голови Київської

міськради, голови виборчого блоку «Єдність» О. Омельченка жінкам Києва з нагоди 8 Березня, яке вони знаходили у своїх поштових скриньках перед виборами до Верховної Ради 2002 року); «Звичайно, в сім'ї важлива й роль батька. Але зараз мова йде саме про матір — одвічну *Берегиню* роду людського» (Надія Дичка. Святе ім'я Березині. — ЛУ, 27.04.2000); «*Берегиня* української пісні Раїса Кириченко» (з оголошення про виступи співачки), «Душі криниця. Слово про народну *Берегиню*» (про співачку Раїсу Кириченко: журнал «Рідний край», Полтава, 2001, № 2, с. 23); «— Спадщина письменника [Олеся Гончара. — О. Т.] величезна. *Берегиня* рукописів та архіву — дружина письменника Валентина Данилівна» (із інтерв'ю з А. Погрібним: Т. Полішук. Людина, яка зберегла собор. — Д, 3.04.2002); «Дорога *Берегиню* України! Просвітяни Запоріжжя вітають Вас з днем народження <...>» (привітання Ліни Костенко: ЛУ, 13.04.2000, с. 1)³; «*Берегиня* національної школи» — про Софію Русову (В. Герман. — Сл. Пр., 1996, ч. 7, с. 7), «*Берегиня* української нації» — про Славу Стецько (Л. Нечитайло. — ЛУ, 18.05.2000, с. 2), «*Берегиня* січового лицарства» — про жінку — історика українського козацтва Олену Апанович (М. Шудря. — ЛУ, 28.10.1999). У складі власних назв, номенклатурних найменувань: «*Берегиня*» (етнографічний журнал; туристична компанія; вітчизняний квадрокоптер військового призначення, 2020 рік), *берегиня* (новий сорт картоплі, виведений на Поліссі); у назвах організацій, конкурсів тощо: «*Берегиня* України» — громадська організація; конкурс комп'ютерної графіки «*Берегиня* землі рідної» (ЛУ, 25.03.2004, с. 3); всеукраїнський проєкт «Я — *Берегиня*» — програма адаптації для дівчат-підлітків з незахищених соціальних груп, з проведенням «Балу *Берегинь*» (Газета по-києвски, 10.12.2010). На позначення бронзової скульптури жінки як символу України, що увінчує Монумент Незалежності на майдані Незалежності в Києві, — *жінка-берегиня*, *мати-берегиня*, «*українська берегиня*»: «Чи вбереже Україну бронзова *берегиня*? Ось так виглядає встановлена учора на головному майдані столиці скульптура *жінки-берегині*» (Ю. Ліщенко. — ВЗ, 24.08.2001); «Державний герб України повинен бути привабливим і відобразити нашу символіку. А головним символом нашого Герба має бути *Берегиня* — золотоволоса Жінка-Мати» (Я. Якубів, читач, м. Івано-Франківськ. Яким має бути український герб та гімн? — Е, 10.08.2000, с. 17).

Це вже фіксують мовознавці серед неологізмів і подають лексикографію як уже достатньо поширений факт мовної практики, який не можна ігнорувати (інше питання, звичайно, з яким тлумаченням його подавати; див., зокрема, вище в СУМ-20). Частина мовознавців, до речі, також уже поділяє думку тих, хто справді вбачає в цьому мовному факті відродження забутої спадщини наших пращурів, наприклад: «*Берегиня* / *берегиня* — давньоруська язичницька богиня; добрий дух у давніх східнослов'янських віруваннях», «*Світovid* — праслов'янський Бог світла і святості» [Стишов 2003 : 101], *Берегиня* — «у дохристиянських віруваннях — Велика Богиня, головна богиня життя, добра й захисту людини» [Жайворонок 2006 : 33]; з наведенням уже обох значень: «*Берегиня* 1. Найстародавніша богиня добра і захисту людини від зла: синоніми оберіга, Велика Богиня (за Василем Скуратівським). 2. *діал.* Русалка» (Україна в словах 2004, с. 439); *берегиня* 1) у дохристиянських віруваннях — водяна істота, русалка (від «берег»); 2) (з великої літери — від «берегти») у дохристиянських віруваннях — Велика Богиня, головна богиня життя, добра й захисту <...> [Жайворонок 2018 : 34]. Пор. цілком коректну з наукового погляду лексикографічну фіксацію цієї нової мовної даності: *берегиня*¹ «та або те, що оберігає родину, її домівку, майно тощо»,

³ Пор. у самій поетесі — зовсім не в цьому значенні: «Гойдаються на вербах Березині, / протослов'янські родичі наяд» (Ліна Костенко. Поема «Скіфська одиссея»).

берегиня² «русалка» (Головащук 2004 : 37). Образ *Берегині* як реального факту у віруваннях наших предків було запроваджено також до навчальних програм (див. п. 6).

Явище масового поширення, «культ Берегині» зазнає, звичайно, й критики, причому з двох сторін.

По-перше, з боку науковців (мовознавців, етнологів, істориків та ін.), що прагнуть дотримуватися якомога об'єктивніших поглядів на речі, наприклад: «Десь лунає пісня “Берегине, берегине...”, звучить в ефірі радіопередача “Берегиня”, натрапляємо на крамниці під такою назвою, малі підприємства, фольклорні колективи. Вже і в урядових привітаннях жінкам з нагоди свята можна почути крилате “дорогі жінки-берегині...” З'явилося це звучне слово років із десять тому, з-під пера письменника, який, звісно, має право на художні образи. Але <...> чи етично звертатися до жінок, називаючи їх русалками, тобто нечистою силою? <...> Усім дослідникам слов'янських старожитностей добре відомо, що в пантеоні богів ми ніде не зустрічаємо богині під такою назвою» (В. Борисенко, етнолог. Бережіться берегині. — Час / Time, 4.12.1997, с. 11) [див. також у цьому плані: Карпенко 2001; Зубов 2004 : 162–165; Буйських 2018 : 20–45; Архангельська 2019 : 81–87].

По-друге, не просто відмінне, а протилежне ставлення до новоствореного культу Берегині окреслилося в певних колах сучасного українського феміністичного руху (як у самій Україні, так і в західній діаспорі), причому не тільки щодо автентичності цього образу, але й узагалі щодо його прагматичної доцільності. Якщо в одних колах українського фемінізму спостерігається, як і взагалі в публічних сферах українського суспільства, культивування цього образу — наприклад, заклики до нової організації дискурсів, у центрі яких має бути українська жінка як берегиня нашої духовності, традицій [Гендерні питання... 1997 : 39], підкреслення винятково важливої ролі жінки-берегині в історії українського (на відміну, зокрема, від російського) суспільства [Клід (дослідниця з Канади) 1995 : 80], то в колах радикальнішого фемінізму — пряме звинувачення на адресу національно орієнтованої інтелігенції щодо свідомого чи підсвідомого плекання попередніх традицій патріархальності, андроцентризму в характері її ментальності. Наприклад: «<...> так зване національне відродження є передовсім відродженням патріархальної чоловічої культури. Чи це козацтво з його чоловічим братством, чи культ Берегині — богині домашнього вогнища — усе це розвивається псевдовченими та псевдописьменниками народницької орієнтації» [Павличко 2002 : 61]; «Головна смислова домінанта Берегині — абсолютизація жіночих репродуктивних функцій» з характерним прикріпленням жінки виключно до приватної сфери (сім'ї, дому) і завданням, таким чином, шкоди жіночій свідомості [Кісь 2003 : 38; див. також: Vilaniuk 2003 : 54; Орлова 2010].

Підсумовуючи все викладене вище і приєднуючись до скептичного висновку відомого лінгвіста: «Хоч мовознавці й пояснюють, що означає назва *берегиня*, проте в масовій свідомості змінити утворений стереотип навряд чи зможуть» [Карпенко 2001 : 111], можна тільки додати, що й протестна позиція представниць радикальнішого крила українського фемінізму вже, очевидно, не зможе переконати значну частину українського жіноцтва відмовитися від права іменуватися цим «почесним» словом.

3.3. Щодо відродження складу споконвічних для нашого народу особливих імен, то наявна його практика в середовищі неоязичництва — з очевидною штучністю багатьох із них, залученням одиниць явно неслов'янського

походження *Анахарсіс, Геракл, Рахман* та ін., з подаванням етимологій на зразок *Дір* (можливо, від *дірка*), *Ольга* (імовірно, від вигуку *оле*) — може викликати тільки сумнів у справжності такого іменника та в лінгвістичній компетентності укладачів таких довідників, а слушний заклик до «повернення до життя»⁴ таких, безперечно, справді питомих давніх імен, як *Безобраз, Жук, Злидень, Упир* або *Змія*, також, очевидно, не викличе великого ентузіазму в населення [пор.: Белей 2010 : 16–18] (самі «неоязичники», до речі, прибирають собі набагато «звучніші» імена на зразок *Божедар, Доброслав, Зореслава: Волхвиня Зореслава* — це Галина Лозко).

4. «Позитивна оцінність» складу та «образу» рідної мови. На основі спостережень за мовними одиницями й текстами певного змісту та тематичної спрямованості — фразеологізмами, різноманітними мовними кліше та пареміями (прислів'ями, усталеними порівняннями та ін.), метафоричними образами, асоціативними стереотипами (найбільш типовими реакціями на ті чи інші задані слова-стимули в асоціативних тестах), «національними» анекдотами, а також за таким параметром, як кількість слів-позначень для певного референта в межах відповідних синонімічних рядів, тематичних груп (це один з найпоказовіших виявів «багатства» мови) дослідники можуть приходити до певних висновків про переважання відповідної оцінності, [ніби] закладеної в структурі, текстах і взагалі в образі мови, — «позитивної» в рідній мові і «негативної» або просто «менш позитивної» в іншій мові (мовах), обраній для зіставлення з рідною, добір якої, зрозуміло, також не випадковий.

Так, у поглядах з (про)українського боку (в основному в аматорському середовищі) при цьому більшою мірою виявляють увагу до внутрішньої форми слів української мови — у зіставленні звичайно з російською мовою. Увага до внутрішньої форми певних слів, потрібних для тих чи інших висновків спостерігача / дослідника, її розкриття (як етимологічно обґрунтоване, але в семантичному плані невиправдано абсолютизоване, так і тільки домислюване в плані «народної етимології») — це, як уже відзначалося вище, характерна риса історико-мовної міфотворчості взагалі, як такої (пор. вище, наприклад, «*этруски — это русские*», *орії — орати, скіф / скит — скитатися*). Але таке етимологізування може набувати також ознак оцінної ідеологізації з трактуванням семантико-конотативного комплексу слова в морально-духовному плані — як «хорошого» в одиницях «своєї» мови і «поганого» або просто не такого «хорошого» в одиницях мови «чужої». Такі тенденції до звеличування рідного народу, характерні взагалі для романтичного бачення історії, у такому пошуковому напрямі, як «облагородження» етимології і значення слів української мови з метою увиразнення позитивних рис духовності та моральності українського народу, що особливо унаочнюється в протиставленні фактів української і ще якоїсь іншої мови (відповідно, моралі іншого народу), стали виявлятися досить помітно.

Ось, наприклад, добірка таких мовних фактів з уже згадуваної книжки О. Братка-Кутинського, посилання на які, до речі, вже набули певного поширення (навіть серед професійних мовознавців), де поряд з поодинокими випадками міжмовного зіставлення на зразок укр. *шлюб*, тобто «злюб» (полонізм, пов'язаний з гніздом «любити»), — рос. *брак* (старослов'янізм,

⁴ «Головна ідея книги — повернення до життя рідних етнічних імен та предківських знань про світ» [з анотації до кн.: Лозко 1998].

пов'язаний з дієсловом *брати*), що їх справді можна (з відповідною, зрозуміло, мірою умовності) вважати вдало підібраними, фігурує значно більше науково явно неспроможних фактів: укр. *країна* — від *край* (*к+рай*), тобто те, що виділене богом *Ра*, — рос. *страна*, тобто [та чи інша] сторона, «щось пасивне»; укр. *праця*, пов'язане з прагненням до розумної діяльності (*n+ра-ціо*), до світлого начала («*Ра*»), — рос. *труд*, пов'язане лише з труднощами; укр. *орати*, яке «первісно означало не стільки розворушувати землю для сівби, скільки священнодійствувати» (слово нібито походить з ритуалу культу бога *Ора*, світлого начала *Ра*), — рос. *пахать*, що означає, власне, «розпанасувати» (творцям поняття «пахать» хліборобський культ був [нібито] чужим, про що свідчить і вживання рос. *орать* у значенні «кричати, галасувати»); укр. *повія* («та, що живе *по Вію*», тобто за давніми законами сім'ї, яка ще не ділилася на шлюбні пари) — рос. *шлюха, потаскуха*, «дуже образливі»; укр. *лікарня* «місце, де дають ліки, лікують» — рос. *больница* «місце, де панує біль» (насправді ж це «место для больных». — *О. Т.*) [Братко-Кутинський 1996 : 101–106; див. також такі й подібні приклади: Холодний 1993; Жуйкова 1993; Сербенська 2002 : 68–69; Пінчук, Червяк 2005 : 69–70, 87]. З боку професійних мовознавців, філологів таке вільне поводження з мовними фактами відразу ж стало викликати критику (див., наприклад, відгуки на статтю [Холодний 1991]: [Оржицький 1991; Лисенко 1991]).

Ось деякі інші приклади. Зіставляючи укр. *сапа*, яке «звучить досить гордо», і рос. *тяпка* — «наче і не зняряддя праці» або ще красномовніше, коли порівняти укр. *сапати* і рос. *тяпать*, автор пояснює це, зокрема, тим, що «українці — це хліборобний народ Європи, а росіяни — мисливський народ Азії» [Першегуба 2002 : 141]. «<...> квіти *нагідки* так названі українцями тому, що стають у нагоді при багатьох хворобах, рослина *калюжниця* — через те, що росте в місцях, де бувають калюжі, а *дивосил* має дивовижну лікувальну силу. А російські назви відповідних рослин — *ноготки, калужниця* і *девясил* не несуть ніякого логічного навантаження і свідчать, що росіяни, привласнюючи чужі слова, не розуміли їх глибинного змісту» [Кожевников 2006 : 179] (насправді ж, як пояснює ЕСУМ, укр. *дивосил* — це наслідок деетимологізації попередньої назви *дев'ясил*; *нагідки* — похідне утворення від псл. *nogъty* «ніготь»). Етимологія слова *калина* — цього одного з традиційних символів України — [ніби] пов'язана з поняттям вогню, води як першоелементами земного буття (Словник символів... 2005 : 142), тобто слово має цілком очевидну «позитивну» й навіть «високу» внутрішню форму (однак семантико-словотвірна мотивація його значно «прозаїчніша»: «похідне від *kalъ* “мокра земля, болото, драговина, грязь”; назва зумовлена вологолюбністю калини і її поширенням у болотистих місцях» (ЕСУМ, 2 : 350).

Проте навіть у разі правильного виведення внутрішньої форми того чи іншого слова її не можна абсолютизувати для усвідомлення його [сучасного] лексичного значення, буквально розуміти, адже, по-перше, назва дається лише за однією з різних ознак позначуваного, а по-друге, в семантичному розвитку слова можуть відбуватися пізніші переосмислювання, нерідко цілком автоматичні, мало усвідомлювані мовним колективом.

Буквальне розуміння внутрішньої форми мовних одиниць з виведенням відповідних висновків аксіологічного характеру можна спостерігати в плані не тільки власне семантики слова, а й семантико-конотативного ореолу його словотворчих морфем. Так, як одне з яскравих власне мовних свідчень

на підтвердження популярного уявлення про емоційність, сентиментальність, ліризм, мрійливість ментальності українців — «український кордоцентризм (кордоцентричність)»⁵ досить часто згадують широку наявність у системі словотворчих засобів української мови демінутивно-оцінних суфіксальних форм з пестливим значенням [див., наприклад: Кривоносок 1935; Радевич-Винницький 1997 : 216–218; Голубовская 2002 : 66–79, 86; Кочерган 2006 : 333; Жайворонок 2007 : 24–25; Ткаченко 2006 : 14]⁶. У такому «кордоцентризмі» «українське колективне несвідоме» постає як «наскрізь позитивне» [Храмова 1992 : 10], й особливо це мало б увиразнюватися в поширюванні подібних [ніби] пестливих форм також на позначення явно не приємних мовцеві й навіть ворожих йому істот і явищ: фолькл. *неволенька, недоленька, чужинонька, війнонька* («Їхав козак на війноньку...»), *воріженьки* і под. Звідси [ніби] логічно випливають також твердження на зразок: «Українська мова — одна з найрозвиненіших у світі. Справді, це чи не єдина мова, в якій навіть слово *вороги* має лагідну форму — *воріженьки*» (журнал «Жовтень», м. Львів, 1989, № 12, с. 115: від пресслужби журналу); «Народ дивовижної душі, який навіть своїх заклятих недругів називає *воріженьки*» (В. Довгич. — Журнал «Індо-Європа», 1991, № 1, с. 2); «Честь і гідність нашої нації тисячоліттями полягала в повазі до інших народів, навіть до ворогів, яких в українському фольклорі вибачливо іменували “*воріженьками*”» (Іван Драч. Важкі уроки українства. — Сучасність, 1993, ч. 11, с. 97).

Проте насправді таке використання зовні ніби пестливих суфіксальних форм не можна, звичайно ж, пояснювати тільки тими чи іншими особливостями національного менталітету — менталітету загалом і менталітету саме українського народу. У подібних випадках слід обов'язково брати до уваги певні характерні тенденції в розвитку самої мови (не обов'язково тільки української). Це, з одного боку, відоме в різних мовах переосмислювання значення пестливості в напрямі конотацій іронічного та несхвального ставлення до позначуваного. З другого боку, це така особливість розвитку нової української літературної мови, як досить помітно представлені в її структурі (на відміну, зокрема, від нової російської літературної мови) розмовна і фольклорна стихії (у тексті вірша Павла Чубинського, який став національним, а потім і державним гімном України, був, до речі, рядок «Згинуть наші вороги...», а не *воріженьки*) [див. докладніше про це: Тараненко 2012; Тараненко 2021 : 5–13].

Увагу до внутрішньої форми одиниць російської мови під кутом зору відбиття в ній мовної картини світу та особливостей національного характеру

⁵ Як відомо, таке трактування національного характеру й національного темпераменту українців, яке йде ще від П. Юркевича (XIX ст.), у XX ст. було представлене в поглядах В. Липинського, Дм. Чижевського, М. Шлемкевича, Є. Онацького та ін., які вбачали в цих рисах «української душі» як позитивні, так і негативні (емоційність — на шкоду інтелекту і волі, мрійливість — на шкоду соціальної активності) сторони. Див., наприклад, добірку статей авторів з української діаспори (перше видання за ред. М. Шлемкевича вийшло 1956 року): [Українська душа 1992]. З іншого боку, пор. у цьому плані скептицизм і застереження, що «не слід абсолютизувати відносно» [Горський 1998 : 108].

⁶ А оскільки відомо, що жінки значно частіше за чоловіків уживають подібні форми [див., наприклад: Hasselrot 1957 : 318; Дяконенко 1930 : 77; Кривоносок 1935 : 500], це явище може бути ще одним аргументом на користь твердження про «жіночість» психіки українського народу [див.: Радевич-Винницький 1997 : 201; Безпаленко 2012].

росіян виявляють також дослідники з (про)російського боку (причому це вже лінгвісти-професіонали). Так, виділивши «архетипи добра і зла русского человека» й наполягаючи на тому, що «язык диктует нам правила нашего русского поведения», зокрема: «Язык диктует нам необходимость целомудрия и стыдливости, требует презирать наглость и бесстыдство, отвергать предательство и измену», «Правила русской жизни: только вперед и прямо, не створачивать, не кривить ни душой, ни дорогой, никогда не пятиться, а значит — никогда не сдаваться!», російська авторка (лінгвістка, д-р філол. наук; праця написана з неприхованих позицій російського ультранационалізму), підтверджує такі висновки як прикладами з російської фразеології (на зразок «Не в силе Бог, а в правде», «кривая дорожка», «кривая душа» і под.), так і апелюванням до особливостей внутрішньої форми відповідних одиниць російської мови, у якій [нібито] цілком однозначно вгадується оцінка російськими людьми позначуваних понять, а за нею — їхня цілковита відданість тільки ідеалам добра і ніколи — зла: *наглый* — [нібито] від *наг-* «голий», тобто «нахабний» — це «безсоромно оголений» (насправді ж це слова від коренів етимологічно не споріднених: *Фасмер*), *стыд* — одного кореня зі *студа*, *стыть*, тобто «мерзнути», *правда* і *кривда* — відповідно від *правый* букв. «прямий» і *кривой* [Миронова 2013] (в останніх випадках етимологія виведена, звичайно, цілком правильно, але ж аналогічні семантичні явища спостерігаються також в історії інших слов'янських мов).

Основна ж увага до російської мови з (про)російського боку під зазначеним кутом зору приділяється на прикладах цілого ряду мовних явищ у лексиці, але переважно у фразеології, пареміології (в основному в рамках новоствореного лінгвістичного напрямку лінгвокультурології, а також у межах лінгвокогнітології), причому в плані зіставлення її, звичайно, не з українською, а насамперед з основними західноєвропейськими мовами. Щодо тенденцій такого плану до трактування в аксіологічному плані російської мови, то тут, поряд з більш або менш задовільним поясненням під обраним кутом зору тих чи інших одиниць і явищ російської мови, виявляється багато й того, що дало підставу опонентам цього напрямку (напрямів) дійти, зокрема, такого висновку: «російські лінгвокультурологи активно зайнялися міфотворчістю» [От лингвистики к мифу 2013 : 197]⁷. Так, найважливішими домінантами концепту «русская национальная личность» один з основних представників сучасної російської лінгвокультурології називає такі (перші чотири з них мають явно «позитивний» характер, і тільки в останньому можна вбачати взаємосуперечливе поєднання і взаємодію «позитивного» і «негативного» аспектів): 1) релігійність (православ'я) — це перш за все пошуки абсолютного добра (з цитуванням авторитетів: російський народ «кроткий, мудрый, святой»: Лев Толстой; «Может быть, единственная любовь народа русского есть Христос»: Федір Достоєвський; «Россия должна явить миру святыю Русь»: філософ С. Булгаков); 2) соборність («добровільне об'єднання (собор) індивідів на основі любові до Бога і один до одного»); 3) «всесвітня чуйність» («всемирная отзывчивость» — відомий вислів Ф. Достоєвського; «В русской душе всегда жила скорбь за всех, печалование о судьбах всего мира, вселенское самосознание»: С. Булгаков); 4) прагнення до найвищих форм досвіду (зокрема, до добра і краси); 5) поляризованість душі (стан, коли дивним чином поєднуються цілковито протилежні риси: праця і лень, добро і зло, святість і розгнuzданість, прагнення до свободи і покiрність, цілеспрямованість і випадок та «авось») [Воробьев 2006 : 98–102]. В одній з кандидатських дисертацій лінгвокультурологічного напрямку, присвяченій дослідженню російських проклять, виділяється група на позначення «іновірців», де дослідниця приходить до явно несподіваного

⁷ Як реакція на поширення цілого ряду теоретичних положень і багатьох конкретних прикладів із сучасної російської лінгвокультурології вийшов у світ збірник критичних матеріалів російських і зарубіжних мовознавців, де, зокрема, констатується об'єктивний перехід різних лінгвокультурологічних концепцій від лінгворомантизму до лінгвопатріотизму, а від останнього — до лінгвонаціоналізму й «лінгвістичного нарцисизму» [От лингвистики к мифу 2013].

для читача, але запрограмованого таким напрямом досліджень висновку: «<...> жителі інших країн, іновірці розглядалися росіянами як бездушні істоти, як біси в людському образі. Але кількість подібних іменників в аналізованому матеріалі невелика. <...> Це свідчить ще про одну особливість російської людини — про її толерантність, терпимість до людей іншої віри <...> Терпимість — одна з найважливіших якостей російської людини» [цит. за: От лингвистики к мифу 2013 : 304–305].

5. Історико- і культурно-мовні та ідеологічні паралелі в «міфотворчості» сусідніх народів. У межах набору аргументів, доказової бази міфологізованих концепцій етномовної історії різних європейських народів неважко помітити певні збіги, спільні моменти, що їх, однак, кожна національна «школа» трактує на свою користь. Так, спільними для сучасних українських і деяких інших «національних» історико-мовних міфологізованих концепцій є насамперед:

а) найчастотніший спільний постулат — це проєкції на санскрит, давнішою від якого чи такою самою давньою або ж прямим і безпосереднім нащадком якого проголошується відповідна мова (див. також вище п. 2.1). Так, з (про)українського боку: у настановах Управління виховної роботи Міністерства освіти України 1993 року до проведення першого уроку в новому навчальному році на тему «Відродження України» в одному місці стверджується, що українська мова така сама давня, як і санскрит, в іншому ж, — що вона давніша від санскриту (див.: газета «Освіта», 19.08.1993); Українська — ровесниця санскриту [інтерв'ю з В. Довгичем] (Освіта, 7.05.1991, с. 2–3). З (про)російського боку: «— <...> неуважение к русскому языку, который, с моей точки зрения, самый богатый и духовный язык человечества, напрямую связанный с языком санскрита [так! — О. Т.]» (Илья Глазунов. Россия распятая. Москва, 1996. Кн. 1 [Роман-газета, № 22–24], с. 160: слова одного з героїв твору);

б) як в українській, так і в румунській «концепціях» — виведення своєї історії від трипільської культури / культури Кукутени і проголошення свого переважного права на неї (румунська сторона вважає, що правомірною є саме її назва цієї культури, оскільки на території України її було виявлено тільки 1896 року, тоді як у Румунії — 1884 року);

в) наявність найбільшої кількості спільних моментів між українською і російською «школами». Це (крім пов'язування кожної з них із санскритом), по-перше, пов'язування своєї мови зі скіфами / сарматами (див. п. 2.1). По-друге, це заявлення виключно свого права на національну віднесеність етноніма *руси* — з трактуванням його відповідно як «давні українці» / «східні слов'яни» (з домінуванням, природно, російського елемента) або тільки «росіяни». Звідси — оперування в обох цих «школах» тим фактом, що «этруски — это русские» і под., приписування тільки своїй історії змісту «Велесової книги» — з аріями (оріями) як найдавнішим етносом серед слов'ян або взагалі серед індоєвропейців, який дав світові безліч завоювань цивілізації, з їхнім богом *Арієм* (*Аром*, *Орієм*, *Ором*) — «батьком» Кия, Щека і Хорива, їхньою державою – трипільською (вона ж праслов'янська) *Араттою* / *Ораттою*, *Оратанією*, *Орія(я)ною*. По-третє, наголошування на месіанській ролі своєї цивілізації, прадавньої культури та мови в історії людства. Наприклад: «Є народи, які живуть лише своїми етнічними інтересами. І вважають себе щасливими. А є народи, і до них належимо й ми, яким судилася месіанська доля. Адже українському народові випало перепиняти шлях ди-

ким кочівникам до Західної Європи» (Шлях аріїв. Ще одна версія [Інтерв'ю з Ю. М. Канигіним]. — Газета «Україна. Європа. Світ», 6.11.1996); «Українці складають комплексне ядро найдавнішої білої раси на Землі, вік якої сягає мільйони років» [Войтович 2007 : 5]; «Українська система символічного відображення світу <...> належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті» (Словник символів 2002 : 7). І, по-четверте, це активізація руху неоязичництва⁸.

Однак у загальній ідеологічній заданості цих концепцій в інтерпретації відповідних національно-культурних і політичних кіл обох народів існує й принципова відмінність.

В українських «школах» культивується (крім відзначених мотивів месіанства і, природно, замилювання давністю та багатством національної історії) «моральний» аспект проблеми — «демократизм» внутрішньої форми лексики української мови (див. п. 4) та демократизм української міфології, «людяність» праукраїнських богів. Наприклад: «<...> давньоукраїнська міфологія, на відміну від похідних від неї старогрецької та римської, була виключно ДЕМОКРАТИЧНОЮ [шрифтове виділення автора. — О. Т.], зрозумілою для народу, близькою для простих людей. <...> Захоплююча грецька міфологія складалася за умов рабовласництва, тож її легенди оспівували богів і героїв, далеких від земних справ, від настроїв народу. Чвари і конфлікти Олімпу носять суто аристократичний, панський характер. У давніх українців не було рабства. Вони жили дружними родинами, задругами, де панувала общинна рівність. Тож і персонажі їхньої міфології були простими, людяними, близькими, земними. <...> У давніх українців майже кожен бог іде до людей» [Плачинда 1993 : 4–5]; «В українській мові <...> відображена боротьба принципово демократичних, творящих, господарських засад із специфічно перекотипольним, кочовим, паразитуючим, руйнівним синдромом; космосу з хаосом, духовності із бездуховністю, природної цілості і визначеності із сумбурною еkleктикою впродовж усієї історії. Практично це була боротьба добра із злом, життя із смертю» [Чепурко 1993, № 1: 126]. (Хоча пор., з іншого боку, твердження також про те, що предки білорусів і росіян були підневільним народом у русів-укрів [Губерначук 2002 : 48].)

У російських же «школах» відзначена течія суспільної думки забарвлена досить помітним великодержавним націоналізмом — з мотивами відновлення великої держави (насамперед, зрозуміло, в межах східного слов'янства), авторитаризму державного устрою [див., наприклад: Клейн 2004 : 107–115, 124–127; Фаликов 1999 : 166–167; Лозко 2006 : 143–147]; домінує великодержавницький ухил — з ототожненнями: «русский язык = славянский язык»; «Украина = окраина»; «украинский язык = диалект русского языка» [Лозко 2006 : 141–160]; «Концепція “вышли мы все из санскрита” <...> — не така вже невинна неухважність [в оригіналі “небрежность”. — О. Т.]. <...> Хиб-

⁸ Щодо перспектив «живучості» цього руху в сучасній Росії пор., наприклад, таке міркування: «Наскільки стійкою виявиться популярність ідей любительської лінгвістики в неоязичному середовищі, покаже час. Ми вважаємо, однак, що очікувати їх занепаду найближчим часом не варто» [Полиниченко 2012]. Це було сказано ще до радикальної зміни ідеологічного курсу РФ з 2014 року. Тепер же можна припускати як те, що у зв'язку з посиленням на державному рівні позицій російського православ'я можлива фактична заборона рухів російського неоязичництва, так і, навпаки, те, що у зв'язку з їхньою цілком очевидною націоналістичною позицією вони матимуть повну підтримку держави.

ний погляд не викорінено й досі, коли на книжковому ринку — справжній розгул неподобних псевдоісторичних витворів, що нав'язують ідеї арійсько-го “походження” російського етносу» [Журавлев 2005 : 68–69].

А. А. Залізник, критикуючи погляди в цій сфері А. Т. Фоменка (див. п. 2.1), зазначав: «Слід зауважити, що потреба в таких версіях [ідеться про випадки наївного етимологізування в “любительській” лінгвістиці на зразок: “Этрусски — это русские”. — О. Т.] звичайно виникає у представників тих народів, яким у ході історії доводилося страждати від утисків з боку могутніших сусідів і яким потрібні якісь додаткові моральні опори для самоствердження. І вельми прикро бачити подібний ефект у російських авторів, у яких, здавалося б, немає підстав для комплексу неповноцінності, оскільки Росія вже багато століть являє собою сильну й незалежну державу» [Залізник 2010 : 42, 44]; «Його [А. Фоменка. — О. Т.] подальша еволюція, схрещена з націоналізмом, узагалі сумна: всі ці неймовірні ідеї в душі “русских этрусков”, *Индии*, схрещеної з російським прислівником *инде* <...> Росія, яка в минулому володіла всім світом...» (див.: Дм. Малянов. Фоменко — жертва фанатизма. Академик Андрей Залізник о лженауке в России и в мире. — «Газета.Ru», 2.12.2011). Активізацію в сучасному російському суспільстві «слов'яно-арійського міфу» цілком слушно пов'язують з тим, що «саме в цих умовах, зазнавши поразки в політичній сфері, російські націоналісти зробили ставку на “великий міф”, покликаний вилікувати російський народ від психологічної травми. <...> Йому [“великому міфу”. — О. Т.] властиві як віктимізація, так і мегаломанія <...> Він покликаний підняти дух росіянам і повернути їм самоповагу та віру в свої сили» [Шнирельман 2015, 1 : 520–521]. Це, таким чином, ще один шлях «поднять Россию с колен», про що тепер постійно ведуться розмови в публічному просторі цієї країни ⁹ [див. також про тенденції такого роду, що спираються ніби на історико-етимологічні пошуки, в сучасній Росії: Черниш, Єрмоленко 2024 : 299–304].

6. Сфера поширення. Фактори та аргументи «за» і «проти». Ідеологізовано-міфологізовані погляди такого роду на українську мову в її прадавній історії стали поширюватися в публікаціях різних українськомовних видань, насамперед, зрозуміло, тих, що підкреслено позиціонують себе як патріотичні, — в газетах «Літературна Україна» (орган Спілки письменників України; див., наприклад, в одному номері газети дві великі статті цієї тематики: С. Плачинда. «Що дали світові давні українці» та А. Кіндратенко, д-р фіз.-мат. наук. «Гомін украдених століть» — про українське походження гунів і тотожність імен *Амміла* — *Гатило*. — ЛУ, 9.07. 2009), «Слово Просвіти» (орган товариства «Просвіта») та в друкованих органах обласних філій цього товариства, «Слово» (орган товариства «Просвіта» на початку 90-х рр.), «Вечірній Київ» (у 1990-х — на початку 2000-х рр. — до того, як ця газета стала муніципальним друкованим органом київської влади), «Українське слово» (орган Конгресу українських націоналістів), у журна-

⁹ Так, у середовищі політичної еліти сучасної РФ висувують навіть пропозицію вести до шкільних підручників історії тезу про те, що «русские — это арийцы»: «У нашего Отечества великое прошлое. Ветвь арийского племени спустилась с Карпатских гор, мирно заселила Великую Русскую равнину, Сибирь, <...> дошла до Тихого океана <...>», причому з відмежуванням арійців від «черноволосях» арійів (пропозиція В. А. Никонова, голови комітету з освіти Державної думи, д-ра істор. наук і «главы “Русского мира”», внука В. М. Молотова: Ю. Магаршак, блогер. Никонов переопределил русских в арийцы. — «Радио “Эхо Москвы”», 13.04.2014).

лах «Український засів» («часопис української інтелігенції») та низці інших періодичних видань (у тому числі й достатньо солідних: наприклад, роман-есе Ю. Канигіна «Путь ариев» у «Віснику Академії наук України», 1995, № 1–2, 3–4; стаття проф. В. Бебика «Скіфо-трипільська імперія теукрів» у газеті «Голос України» — органі Верховної Ради України, 7.10.2009, з продовженням у наступних номерах), у більш тематично зорієнтованих і навіть спеціально створюваних з цією метою журналах — «Індо-Європа» (гол. ред. В. Довгич), «Основа» (гол. ред. В. Ілля), «Перехід-IV» (гол. ред. І. Каганець), «Сварог» (гол. ред. Г. Лозко), «Український світ» (гол. ред. О. Шокало), «Берегиня» (гол. ред. В. Скуратівський), у досить уже помітній книжковій продукції.

Не лишалися осторонь цих тенденцій також державні структури нової України. Таке «оновлене» розуміння прадавньої історії української мови та її ролі у становленні інших мов світу на початку 90-х рр. стало певною мірою впроваджуватися і в навчальну діяльність середньої та вищої школи. Відзначені погляди поширювалися на державних радіоканалах (УР-1), де, зокрема, в середині 90-х рр. читали розділи з книжок О. Братка-Кутинського «Феномен України», Ю. Канигіна «Шлях аріїв» та ін., у 1998–2017 рр. авторську програму на УР-1 «З глибини тисячоліть» вів В. Бебик. Книжкові видання такої тематики могли друкуватися за Національною програмою випуску соціально значущих видань і безоплатно передаватися до бібліотек державних закладів (наприклад, зазначена праця О. Знойка, праця В. Яновича [Янович 2008]: зокрема, з етимологіями на зразок *скіфи* [скити] — *скитальці, рахман* — у Середній Азії, де корінь *ман* «людина»). «Трипільська» версія стала посідати помітне місце також у творенні української національної і державної ідеї, особливо під час президентства В. Ющенка. «Тріумфальна хода» слова *берегиня* — уже як метафори на основі «відродженого» значення теоніма в значенні «жінка, яка охороняє, піклується про когось або щось» (насамперед, природно, про українських жінок) відбувалася в нас на очах. Література такого змісту була представлена, зокрема, на книжкових рундуках на центральному київському майдані Незалежності, де з нею мали можливість знайомитися численні туристи, іноземці.

Підручникам і навчальним посібникам з історії України, українознавства та інших гуманітарних дисциплін, відповідним словникам, що стверджують особливу давність української мови на тлі інших мов світу, містять положення про прямий зв'язок української мови і санскриту та про трипільців як праукраїнців, відомості про досі невідомих богів прадавньої української міфології, надавали рекомендаційний гриф МО й пізніше МОН України (наприклад, Словник символів 2002), їх рекомендували до друку вчені ради навчальних закладів (наприклад, навчальний посібник [Шилов 2008] був схвалений ученою радою Міжрегіональної академії управління персоналом). Статті про «Велесову книгу» було введено до деяких довідників з української літератури [див., наприклад: Погрібний 2000 (як про «найдавнішу з нині відомих пам'яток давньоукраїнського письменства дохристиянської доби»; «найближчим до “Велесової книги” за силою виразу патріотичних почуттів стало знамените “Слово о полку Ігоревім”»)]. У середині 90-х років цей твір (в оглядовому плані) було введено до шкільної програми 9 класу (згодом було вилучено). Як підкреслювалося в цьому зв'язку в настановах МОН України, «Велесова книга» — «велика скарбниця народної педагогіки» («Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загально-

освітніх навчальних закладів України», затверджені наказом МОН № 1133 від 17.12.2007). З'явилися низка методичних розробок і деякі посібники для вивчення цього твору в середній і вищій школі — з характеристиками на зразок: «Це український національний міф, співзвучний і співмірний із такими шедеврами світової класики, як “Рамаєна” і “Авеста”, “Калевала” і “Шахнаме”» [див. огляд: Грабович 2001 : 22]. Див., наприклад: Усна народна творчість. «Велесова книга» та інші твори прадавньої української літератури: Посібник для 9 класу / Автор-укладач В. В. Паращич. Харків: Ранок, 1999; В. С. Крисаченко, д-р філософ. наук. Українознавство: Хрестоматія-посібник / Передмова П. П. Кононенка. Київ: Либідь, 1996; Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Знання, 2005. Образ *Берегині* як «хатньої богині» наших предків подавали в науково-методичних матеріалах для середньої школи (у періодичних виданнях, затверджених МОН) — див., наприклад, методичні розробки цієї теми: Г. Дмитренко, учитель-методист. Перші уроки з літератури у 5 класі. — Дивослово, 2005, № 9, с. 30–35 (із запитанням до учнів для закріплення матеріалу: «З ким одружився Сварог?» — відповідь: «З Берегинєю, донькою Живи і Дажбога»); Міфи стародавніх українців: Цикл уроків у 5 класі. — Вивчаємо українську мову та літературу, 2006, № 25, с. 22–30¹⁰.

«Елементи давньоукраїнської міфології» (*Берегиня, Світовид, Білобог і Чорнобог*), «Велесова книга», прадавні предки українців *орії / арії, Оріана* («давня назва України») згадуються в деяких підручниках для вищої школи, подаються в теоретичних оглядах нових явищ в українській мові [Мацько та ін. 2013 : 74, 77, 313; Стишов 2003 : 101].

Коло загальних чинників і конкретніших причин такого спалаху зацікавлення прадавньою етномовною історією українського народу можна визначити загалом так.

В основі формування загального комплексу української етнічної і мовної самосвідомості, як і взагалі самосвідомості бездержавних протягом значної частини своєї історії етносів, лежить насамперед ідеологія національного та державного самоствердження в умовах постійного оточення різних історично успішніших народів з їхньою не тільки територіальною, політичною, а й культурною і мовною експансією щодо України та українців. Як емоційна (в одних суспільно-культурних колах) і/або інтелектуально продумана (в інших колах) реакція на таку експансію формувалися не тільки суто побутове розуміння й не тільки власне наукове бачення національної етномовної проблематики, а й широкий спектр різного роду паранаукових уяв-

¹⁰ Відомості такого роду — з «прив'язуванням» уже, зрозуміло, до російської історії, культури та мови — подавали також у сучасній РФ в ряді посібників для вищої та середньої школи (див., наприклад: В поисках Атлантиды. — Журнал «Преподавание истории в школе», 2003, № 6, с. 40–41), наукових праць, зокрема з культурології, у дисертаціях з філософії, у художніх творах [див., наприклад, огляд: Шнирельман 2015]. Особливо це стосується посилань на «Велесову книгу» як на «велику культурну пам'ятку» російського народу — див., зокрема: Культурология. История мировой культуры / под ред. А. Н. Марковой. Москва, 2000, с. 133–134; Культурология в вопросах и ответах : учеб. пособие / под ред. Г. В. Драча. Ростов-н/Д., 2001, с. 354–360; И. А. Исаев. История государства и права России : учеб. Москва, 2004, с. 12 («знаменитая Велесова книга, созданная новгородскими волхвами»). «Велесову книгу» популяризували в масовій періодиці — зокрема, в журналі «Молодая гвардия», в газеті «Московский комсомолец», на російському телебаченні.

лень та інтерпретацій, що ґрунтуються на різноманітних неперевіренних або по-іншому сприйнятих твердженнях авторів минулого, на численних припущеннях, здогадах, домислах і прямих вимислах ентузіастів. Дослідники сучасних процесів в українській духовності у зв'язку з цим відзначають, зокрема: «Нашими постійними супутниками <...> часом стають патріотичні емоції, безкритичні захоплення і натхненний гіперболізм — не лише як рудимент міфологічної стадії мислення, а й як зворотний бік нашого комплексу меншовартості. Стало не те що модою, а пошестю шукати — добре б шукати, а то: впевнено знаходити! — коріння сучасних українців у всіх найдревніших вогнищах цивілізації, а дехто годен і Адама та Єву оголосити українцями. Добра й потрібна річ — увага до української поганської (дохристиянської) релігії та міфології, але дехто ладен риторично вивищувати її над міфологією античного світу <...> Конче необхідно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, “привласнених” іншими культурами, — і тут ми майже нічого ще не зробили, — зате на цьому фоні безмовності серйозної науки процвітає любительство, втішні для патріотичної душі чутки про те, що мало не всі великі люди світу, від міфічного Геракла до історичного Гарібальді, були українського походження» [Дзюба 1992 : 34]; «Трипільсько-арійська версія походження українців є типовим прикладом історичної міфотворчості. Вкрай слабо аргументована науковими фактами, вона є породженням аматорства, щирого патріотизму, зрозумілої недовіри до офіційної науки та постколоніального комплексу меншовартості. Користь від цих ультрапатріотичних, але псевдонаукових фантазувань для Української держави сумнівна, а шкода — очевидна. Вони не лише дезорієнтують громадськість, а й дискредитують вітчизняну історичну науку в боротьбі з ідейними супротивниками незалежності України» [Залізняк 2006 : 23; див. також: Залізняк 2008]; «Українська націоналістична міфологія формувалася <...> як відповідь на міфологію імперського домінування, міфологію культурної, мовної та всякої іншої зверхності Центру над периферією, метрополії над колонією. <...> Так, відповіддю на офіційне ототожнення Давньої Русі й новочасної Росії стало ототожнення Київської Русі з Україною; відповіддю на офіційне ігнорування українського етносу як досить пізнього й вельми сумнівного утворення стало поширення української етнічності не лише на стародавніх русичів, а й на скіфів, сарматів, кіммерійців і навіть загадкових трипільців, що жили на території сучасної України 30 тисяч років тому. Офіційно “неіснуючу” (або “безперспективну”) українську мову націоналістична міфологія так само проголосила найбагатшою, “найспівучішою” і, звісно, архідревньою, — мовою, з якої виводяться ледь не всі інші індоєвропейські мови» [Рябчук 2000 : 221–222; див. також: Вілсон 2004 : 44] ¹¹.

¹¹ Пор., наприклад, у міркуваннях нашого сучасника — «українського божевільного» під враженням від такої міфології: «У нас є два крени в не-істину. Крен апологетичний і крен в неґації. Одні запевняють, що український народ найкращий, історія — найгероїчніша. Що у нас трипільці глечики ліпили, коли в Єгипті ще пірамід не стояло, танцювали триколінний гопак, коли у москалів ще й гармошки не було! А мова солов'їна і така пра-прадавня, що походить мало чи не від ханаанської. Та й узагалі, все і всі походять від України. Навіть Іспанія це, по суті, Жупанія, від слова жупан, — знахідка для гоголівського божевільного, його дуже цікавили іспанські проблеми. Етимологія України — «украна», бо украдена в Індії, перенесена через гори й доли і гепнута тут. Градус національного пафосу вказує на гарячку. А інші вправляються в протилежному. Нації ще нема, є недолугий етнос. Гетьмани його — запроданці, письменники — пристосуванці, культура

Основною метою звернення до відзначених аспектів етномовної історії українського народу для відповідної частини кіл української національної орієнтації є насамперед, зрозуміло, ідеологічна настанова виховувати серед одних і зміцнювати серед інших верств суспільства почуття українського патріотизму, національної гордості — настанова, яка з огляду як на явно незадовільний стан на початок нової доби в історії країни національного «рейтингу» ідеї українства, так і на відому «офіційну» історію українського народу (історію, що знала й багато славних сторінок, однак переважно давала недостатньо шансів на реалізацію українців як успішної державної нації) стала залучати до свого арсеналу і розвивати, стимулювати, зокрема, й ідею наявності «золотого віку» в його праісторії («ми, українці, є першонацією і першодержавою»: С. Плачинда. — ЛУ, 26.01.2006)¹². Як стверджувалося, наприклад, у редакційній анотації до відзначеного трактату О. Братка-Кутинського, ця ідея «може лягти наріжним каменем у створення нової ідеології Української держави, житиме і підтримуватиме невмирущість української ідеї» [див.: Братко-Кутинський 1996 : 2].

Активність цих кіл українського суспільства щодо готовності до відповідного трактування та поширення ідей і постулатів «справжньої» історії українського народу та його мови посилюється також їхньою недовірою до пояснень «офіційної» науки, яка, на їхню думку, ніяк не може або й не хоче визволитися від усталених стереотипів радянської ідеології і продовжує схилитися перед думкою «старшого брата». Наприклад: «Нам треба <...> починати з відбудови знищеної царизмом та більшовизмом національної гідності та гордості. Чесно й правдиво сказати нашим людям, що вони не хохли і не малороси, ніколи не ходили в “менших братах” ані росіян, ані поляків. Витоки історії українського народу не в XV столітті, як це прагнули доказати нам і світові більшовицькі псевдоісторики, і навіть не в часах Київської Русі. Вони сягають кількох тисячоліть. Про це знає цілий світ, лише не ми, українці. Нам не вільно було знати, що ми прямі нащадки легендарних аріїв, які звідси <...> понесли в Європу, Азію та Африку світло Добра, Правди, Справедливості, Освіти, Науки. <...> Нам не вільно було знати, що <...> українській мові <...> не кілька сотень, а щонайменше п'ять тисяч років. Українська мова була державною і за часів грізного володаря київсько-гунської держави Атилли <...>» (М. Литвин. Своя хата чи соціалістично-комуністична комуналка. — Сл. Пр., 1997, ч. 2); «Чому ми на кожному кроці не кричимо, що наша мова сягає санскриту, а трипільська культура вже розвивалася, коли по Європі ще “бігали мамонти”?» (з добірки листів студентів факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. — ГУ, 5.06.2002). Непоширювання в попередній період відповідних праць авторів минулого або й явно недовіру до їхніх положень

неповноцінна, психологія рабська, національної гідності нуль» (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого).

¹² Ця ідея існує вже досить давно, викликаючи захоплення у своїх прихильників і скептицизм та відверте глузування у противників. Так, Остап Вишня у памфлеті 20-х років «Дещо з українознавства» виклав дві «візії» України та її історії — одну з позиції «русотяпів»: «Україною зветься “искони русская земля — Малая Русь, где все обильем дышет” <...>», другу — «для щирих українців»: «Ненька-Україна — це держава від Біскайського моря і до пустелі Гобі або Шамо. Заснувалася вона ще за 5000 років до створення автокефальним Богом світу. Першу людину звали Остап <...>, а його жінку — Чорноброва Галя».

пояснюють тільки відвертим небажанням влади та «офіційної» науки донести до народу «правду» (пор., наприклад, про працю [Чертков 1853]: праця, «тендеційно замовчувана шовіністичними істориками істинного вченого-інтернаціоналіста»: Сергій Плачинда. Звідки ж взялися голландські козаки? — ЛУ, 25.10.1990).

Якщо одні з подібних поглядів у середовищі ініціаторів і послідовників такої ідеології породжені не тільки, безперечно, цілком благородною метою й щирими патріотичними намірами, а й такою ж щирою наївністю в осмисленні глибин порушеної ними проблематики, то інші можуть бути вже свідомо запрограмовані з відповідною настановою, а ще якісь, можливо, викликані насамперед амбітними претензіями авторів, як, наприклад, деякі з неоязичницьких культур (сторонньому спостерігачеві, звичайно, важко визначити в кожному конкретному випадку ту чи іншу з відзначених причин). У середовищі цілком свідомих представників цієї ідеології висловлюється також думка, що на складному шляху консолідації української нації та формування в масовій свідомості української національної ідеї існує пряма потреба в цілеспрямованій самоміфологізації. Ось, наприклад, хід міркувань Івана Білика — автора нашумілого ще в радянський час і тоді ж офіційно забороненого роману «Меч Арея», звідки масова читацька аудиторія дізналася про те, що гуни були слов'янами і праукраїнцями, а справжнім ім'ям Аттіли було *Богдан Гатило*, який, хоча й критикує «крайнощі», характерні, на його думку, для сучасного спалаху такого роду історичних пошуків («Небезпечно і те, що в історичну тему почали пробиратися не фахівці, а ремісники. Доходить іноді до абсурду: дехто намагається, наприклад, переконати, що *Троя* — це наше українське місто, яке пішло від слів *три*, *трійця*, а цар *Пріам* — це спотворений український *Купріян*»), загалом, однак, убачає пряму доцільність у «перегинанні палиці» в протилежний бік: «— Пригадуєш старий анекдот про те, що Росія — батьківщина слонів? Чи не йдемо ми до того, що незабаром оголосимо і Україну батьківщиною слонів і що вся цивілізація почалася від нас? — <...> До всіх перебільшень я ставлюся спокійно. Недавно палиця перегибалася в один бік, і, щоб її виправити, треба перегнути в другий» ([Із інтерв'ю з Іваном Біликом]. — ЛУ, 18.04.1996). Такими «державницькими» міркуваннями, очевидно, пояснюється й згода відомих українських політиків, громадських діячів на те, щоб бути авторами передмов до деяких подібних видань (див., наприклад, передмову Л. Кравчука до кн. [Канигін, Ткачук 1996 : 3–5]; передмови В. Муляви, П. Мовчана до кн. [Кобилюх 2003 : 7–25]; тут же і схвальний відгук ректора Донецького державного університету В. П. Шевченка : с. 5–6).

На позиціях ствердження доцільності подібного ідеологізованого крену в складних пошуках української етнічно-мовної ідентичності й навіть культивування відповідних міфологізованих конструктів перебуває й частина науковців, у тому числі гуманітаріїв. Наприклад: «Гіпотези такого роду захоплюють до пошуків історичних витоків народу, до відновлення історичної пам'яті, стимулюють наукові дослідження, не кажучи вже про позбавлення народу від комплексу меншовартості і зміцнення національної гідності. Цілком природно, що вони викликають гнів і обурення тих, хто відмовляє українській мові та її носієві не лише в праві на власну історію, але й у праві на існування. З огляду на це тут краще перебільшення чи навіть помилка, ніж українофобський штамп типу “не було, нема і бути не може”. Тим більше, що, як казав один славний філософ, є речі, в які неможливо повірити, але

нема речей, яких не могло б бути» [Іванишин, Радевич-Винницький 1994 : 194]¹³; «Слід створити національний міф, національну ідею як проект майбутнього, який би позиціонував культурно-історичний потенціал української нації. <...> Міфологема Берегині є основою для створення нової конфігурації української етнічності <...>» [Яремчук (д-р психол. наук, Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України) 2021 : 28]. У дискусіях про справжність / несправжність видань, у яких убачають містифікацію: «Велесової книги», «Рукопису Войничча» (див. вище п. 2.5), — згадують літературні містифікації Дж. Макферсона, який опублікував у 60-х рр. XVIII ст. свої твори як давній героїчний епос під ім'ям легендарного шотландського барда Оссіана, апелюють до періоду слов'янського відродження першої половини XIX ст., коли, наприклад, значний вплив на формування національної свідомості чехів зробили опубліковані В. Ганкою та Й. Ліндою нібито старочеські пам'ятки «Краледвірський рукопис» і «Зеленогірський рукопис», незважаючи на кваліфікацію їх як підробок відомими вченими-славістами (див., наприклад: [Жулинський 2010 : 28]; пор., з іншого боку, різко критичне ставлення до спроб такого роду [Грабович 2001]); «Такі гіпотези [про «Велесову книгу», працю М. Красуського та ін. — О. Т.] своєю сенсаційністю активізують наукову думку <...> Таке наукове аматорство стоїть вище, ніж національний нігілізм, манкуртство» [Степаненко 1998 : 8–14]. Справді, не можна заперечити того факту, що під масою та напором такого роду тверджень навіть серед «інтелегентної публіки», зокрема й осіб з вищою гуманітарною освітою, з'явилася певна кількість тих, хто вірить в їхню істинність або принаймні припускає їх можливість (це звичайно люди, позитивно або принаймні лояльно настроєні щодо «української ідеї», які, як це звичайно й буває, не вдумуються в суть пропонованої в цих гіпотезах доказової бази), як це найвиразніше стало помітно на прикладі слова *Берегиня*, а також назви «*Оріана*» (у 90-х рр. таку назву дістали одна з новостворених марок коньяку фірми «Таврія» і найбільший в Україні хімічний концерн у м. Калуші Івано-Франківської області — замість попередньої назви «Хлорвініл») — від *Орія(я)на* як нібито прадавньої назви України (нова назва концерну в Калуші — особливо показова ілюстрація тієї разючої невідповідності, яка може бути між новою романтичною назвою реалії та її старою досить прозаїчною суттю).

Як згадував у передмові до перевидання однієї з таких праць XIX століття головний редактор журналу «Основа» Валерій Ілля, «коли я спитав у Андрія Білецького про Платона Лукашевича, той сказав: “Таж він божевільний!” А тим часом Лукашевич дійшов висновку, що українська мова — правова світу. Лукашевич показує, що грецька мова — це суміш китайської, монгольської, тюркських мов з дуже великим слов'янським прошарком» [див.: Лукашевич 1996]. Праці «офіційного» українського мовознавства зазнають критики за ігнорування поглядів представників «альтернативної» лінгвістики та історії (див., наприклад, критику енциклопедії «Українська мова» за те, що у відповідних статтях тут не згадуються такі автори, як В. Шаян, М. Красуський, С. Наливайко [Губерначук 2002 : 5]).

Оцінюючи те чи інше з тверджень опонентів «офіційної» науки, не завжди, втім, можна з певністю визначити: це свідоме введення в оману (з «най-

¹³ Ці положення було викладено також в інтернеті — у матеріалах для готування рефератів з української мови і мовознавства, і їх широко використовували студенти.

кращими» намірами) чи звичайна неувважність, наукова несумлінність? Так, приписуючи нашому землякові Платону Лукашевичу думку, що «українська мова — прामова світу», В. Ілля чомусь зовсім не помічає того, що в пропованованому ним творі П. Лукашевича скрізь говориться тільки про «славянський язык» [Лукашевич 1996 (з передмовою В. Іллі)], а в словнику цього ж автора «Мнимый индо-германский мир...» [див.: Лукашевич 1873] навіть більше того — «славянський язык» у ряді випадків варіюється з назвою «русский язык». Для того, щоб підкріпити популярну у відповідних колах етимологізацію *етруски* — «ето руси (руські)», посилаються навіть на ті джерела, де про це говориться тільки іронічно, — наприклад, на відомого радянського популяризатора науки О. М. Кондратова [див.: Кондратов 1977 : 33–41], який у розділі «Этрусский — это русский» нібито «доводить слов'янське походження цього народу» [Федоренко 2006 : 65]. Насправді ж у цьому розділі йдеться про безуспішні спроби О. Д. Черткова (його «тлумачення мають вигляд цілковито гумористичних, пародійних») у середині ХІХ ст. розв'язати загадку цієї мови за допомогою «слов'янського ключа», як і про спроби зробити це, звертаючись до лексики італійської та албанської мов.

Готовність багатьох українських ЗМІ поміщати на своїх сторінках подібні «пошукові» матеріали, а також численні читацькі листи на їх підтримку, готовність державних органів інформації та освіти санкціонувати й масово впроваджувати такі погляди у свідомість населення і в навчальний процес, готовність викладачів соціально-гуманітарних дисциплін оцінювати на «відмінно» «скачані» з інтернету реферати студентів з відзначеними мотивами, безперечно, не завжди й необов'язково слід розцінювати як їхню [повну] згоду з такого роду версіями. Часто, очевидно, це звичайне бажання не діяти врозріз з певними домінуючими тенденціями в суспільстві або й у державній ідеології (в міру, звичайно, правильного чи хибного розуміння цими людьми таких тенденцій), що насамперед можна припустити щодо психології тих поколінь, які духовно й морально сформувалися ще в радянський час. Але в будь-якому разі це нерідко сприймається як ще один тест на український патріотизм¹⁴. Пор., наприклад: «На хвилі емоційного патріотизму відбувається зниження і без того низького інтелектуального рівня і критицизму. Власне, критицизм, упродовж 70 років витравлюваний більшовизмом, уже потрапляє під гостру моральну заборону і в деяких “демократичних” колах, коли йдеться про національні й патріотичні міфи. Можливо, ці міфи не такі небезпечні, як міфи офіційної ідеології [радянського часу. — О. Т.], але безкритичність до них може створити загрозу нової тоталітаризації політичного і духовного життя» [Дзюба 1992 : 27]; «Кричуща невирішеність національно-культурних проблем змушує об'єднуватися навколо відповідних вимог людей, в усьому іншому нерідко цілком відмінних один від одного. Причому, як завжди у випадках масовості, вирівнювання йде за найнижчим рівнем. От і процвітають серед частини патріотів міфи, заперечувати які невільно: впишуть у антипатріоти. Міф про добіблійну давність української мови, про Україну як праколиску світової цивілізації, про безумовну вищість європейців-українців над угрофіномонголозіатами-росіянами, про трипіль-

¹⁴ Так, за словами критика, «ця <...> маячня зібрала під свої прапори значну частину свідомої української інтелігенції. А коли кажеш: “Хлопці, це ж не так”, то ти вже не патріот. А що тут патріотичного? <...> Патріотичні сили захоплюються “урапатріотами” <...>» ([Інтерв'ю з археологом Л. Залізником]. — Сл. Пр., 27.07.2006).

ців як безпосередніх етнічних предків українців, намагаються канонізувати РунВіру й “Велесову книгу”» [Дзюба 2006 : 741–742]; «Виникли цілі блоки фальсифікації української історії та історії української культури — все це робиться тепер під ультрапатріотичними гаслами (“раніше вороги забороняли, а тепер покажемо, хто ми і чії ми діти”) і з нав’язливою манією всі національні явища абсолютно пристарювати» [Дашкевич 1993 : 37].

У середовищі української національної орієнтації, але вже в колах з тверезішими поглядами на дійсність, які не поділяють такого захоплення пошуками у праісторії людства українського сліду, висловлюють також версію, що частина «гіпотез» такого роду, як і відповідна підтримка в їх поширенні у навчальному процесі, друкованій продукції, радіо- і телеэфірі, можуть виходити вже, навпаки, з певних кіл зовсім не проукраїнських політичних та культурно-мовних симпатій, зацікавлених у компрометуванні «української ідеї» (як і деякі інші мовні явища нової доби — наприклад, серія «галицьких» анекдотів з їхнім героєм — кровожерливим «вуйком», який «потопив би москалів у жидівській крові», або поширювання «власне українського» *пупорізка* замість *акушерка*).

У колах української культурної (насамперед у тих колах, що стоять на ліберальних, «європейських», позиціях) і тим більше наукової інтелігенції [див., наприклад, матеріали з цього питання: журнал «Дух і літера», 1998, № 3–4: 45–229 (матеріали міжнародної конференції «Міфи сучасної України»); Українська історична дидактика... 2000] такого роду «пошукова» діяльність, спрямована на міфологізацію історії, сприймається переважно або з іронією, або відверто критично¹⁵. Так, Центр соціогуманітарних досліджень ім. В. Липинського 2008 року провів круглий стіл (з участю відомих істориків і мовознавців) і опублікував збірник статей (з епіграфом «Поєднаємо патріотизм зі здоровим глуздом!»), присвячений критичному висвітленню «псевдонаукових та псевдопатріотичних теорій» походження українського етносу, у передмові до якого, зокрема, говориться: «Протягом останніх років у нашому медіа-просторі неабияке поширення здобули псевдонаукові теорії походження українців, автори яких гріють руки на щирому патріотизмі наших громадян. <...> Наслідком цього стала дискредитація українських науковців в очах їхніх колег з інших країн, падіння репутації української науки взагалі, а виклад історії України у шкільних підручниках став посміховиськом» [Новітні міфи... 2008 : 7; див. також: Рябчук 2000 : 206, 217–222, 233; Мицик 2000 : 52–64; Лучик 2007; Півторак 2014 : 9–11, 32–34]. Редколегія журналу «Археологія» (2012, № 3, с. 143–148) оприлюднила відкритий лист до масмедіа з різкою критикою поглядів у цій сфері В. Бебика (на УР-1), «народного академіка» Ю. Шилова¹⁶, О. Любара, Д. Федоренка, викривленої

¹⁵ Пор., однак, значно песимістичніші оцінки з боку науковців щодо сприйняття суспільством цього явища: «<...> абсурдні ідеї, висловлені аматорами на кшталт Плачинди або археологами <...> на зразок Шилова, були зустрінуті з таким ентузіазмом інтелігентною спільнотою України — письменниками, журналістами, учителями. А це показує, яким був рівень освіти цього середнього прошарку інтелігенції в Україні. Рівень, гідний Плачинди <...>»; щодо введення до шкільної програми «Велесової книги»: «І це такого масштабу скандал, який показує, хто сидить у Міністерстві освіти» [див.: Новітні міфи та фальшивки... 2008 : 30–31 (Н. Яковенко: виступ в обговоренні)].

¹⁶ Відомий російський мовознавець О. Трубачов, даючи загалом позитивну оцінку праці [Шилов 1995], автор якої поділяє його погляди щодо локалізації індоєвропейської прабатьківщини в Північному Причорномор’ї [див.: Трубачев

«концепції» Трипілля, а також російської дослідниці Н. Гусевої та українських ЗМІ, які охоче тиражують таку псевдонауку: «Автори таких новітніх псевдонаукових фантазій на теми далекого минулого, як правило, політично заангажовані, ультрапатріотично — насправді псевдопатріотично — налаштовані аматори найгіршого гатунку, які не тільки не освоїли ази науки історії, але й абсолютно нетерпимі до критики своїх побудов і всіх незгодних» (с. 144). Критику поглядів такого роду подавали також ЗМІ для широкої аудиторії (див., зокрема: Юрій Винничук. Непролазні хащі української міфології. — Збруч, інтернет-видання, 20.03.2024; Данка Оріянка [це, безперечно, псевдонім]. Трипільська тріпаніна. — Газета «Поступ», м. Львів, 2007, липень, № 10 (16), с. 28: під шапкою «Скандал»).

За словами одного з критиків подібних поглядів, «взагалі, твердження міфологічного народознавства довести неможливо, в них можна тільки вірити. Тому найпоспідовніші прихильники таких тверджень не могли не прийти до релігії, що й здійснив Л. Силенко (РУН-Віра). Віра — так віра: існують різні релігії, і всі вони заслуговують шани. <...> Але не слід плутати релігію й науку, не слід видавати одно за друге» [Карпенко 1994 : 3].

Поширення такої міфотворчості не могло, звичайно, не породжувати пародіювань. Наприклад, у вірші з присвятою Валерію Іллі з таким «етимологізуванням»: *Хеопс* — від укр. *гон*, *гон-са*; *Єгипет* — від укр. *Є гонак!* (Володимир Дрозд. — ЛУ, 23.10.1997, с. 12); *Бах* — таке прізвище німецького композитора тому, що він народився в *Бахмачі* на Чернігівщині, і под. (Панько Печериця [це, звичайно, псевдонім]. — ЛУ, 14.10.1999, с. 12).

Створюються пародійні містифікації такого роду «відкриттів», наприклад: «Політична думка Трипілля та сучасність (історіософські гіпотези з неусталеного українознавства)» О. Білого, С. Макеєва, О. Шарварка (журнал «Політична думка», 2000, № 1, с. 110–124), хоча деякі з них могли сприйматися, очевидно, цілком серйозно. Так, Олександр Дубина в публікації «Так хто ж відкрив Америку?» (Українська культура, 1997, № 1, с. 38–39), яка була поміщена редакцією журналу під рубрикою «Цікаво знати», висловивши захоплення з приводу історичних знахідок своїх попередників Л. Силенка, С. Плачинди та ін. (з епітетами «видатний», «славетний», «геніальний»), але водночас і легкий докір їм за обмеженість їхніх пошуків просторами тільки Старого світу, простежує «український слід» в Африці і у відкритті Америки — з виведенням *Колумб* (у португальському варіанті *Колом*) від *Коломия*: *Христофор Коломиєць*, *Хуан де ла Коса* — від *Іван Козак* і под. (автор потім зізнався в свідомій містифікації — див.: Д, 28.01.1997, с. 10).

Ущиплива критика з приводу такого захоплення в певній частині суспільного спектра української національної орієнтації історико-мовною міфотворчістю лунає також з боку певних кіл російської політичної та культурної орієнтацій в Україні, як і в самій Росії (хоча, як уже відзначалося вище, подібна хвиля національно-історичного міфотворення захопила й певний сегмент духовного життя сучасного російського суспільства). Наприклад, у новій серії анекдотів: «Питекантроп, как только слез с дерева, сразу же заговорил на украинском»; «Библия по-украински: Степан народыв

1999], не міг, однак, не відзначити «смійні» етимологізування автора на зразок давньоінд. *urvā-* / укр. *урвище* (з морфемним складом *у-рв-ищ-е*) та інші «загадкові» місця в рецензованій праці, що стосуються писемності Трипілля, країни Аратти [Трубачев 1996].

Гната, Гнат народив Стецька, Стецько народив Грицька, а уж тильки потим Грицько народив Адама <...>» (журнал «ТВ-парк», Київ, 2003, № 11); іронізування з приводу «самого древнього в мире язика»¹⁷.

На жаль, протягом усього періоду державної незалежності в друкованих ЗМІ, призначених для масового читача, в інтернеті при обговорюванні питань відзначеної тематики помітнішими були, з одного боку, аматорські заідеологізовані гіпотези, з другого ж (особливо в Південно-Східному регіоні), — їх пародійні висміювання (в образливій для українців тональності — наприклад, з поданням таких гіпотез від імені «великого українського історика Степана Жопаренка»), тоді як розважливий голос ученого-фахівця можна було почути значно рідше [пор., наприклад: Сквирська 2010 : 183–185].

7. Короткі підсумки. Українська національна та державна самосвідомість, яка утверджується в сучасному суспільстві, певною мірою об'єктивно ще, можливо, потребує існування відповідних історичних державо- і мовотворчих міфів, і українці в цьому не єдині в світі. І скільки б науковці й узагалі суспільні кола з «позитивістським» складом мислення та «консервативною» психологією не намагалися спростувати ту чи іншу з подібних гіпотез і в цілому сам цей «романтичний» шлях утвердження української національної ідеї, такі погляди ширитимуться й далі. Тому, зокрема, за таким параметром соціолінгвістичної класифікації мов, як: «Чи заклопотаний мовний колектив тим, щоб знайти для своєї мови “респектабельних” предків у далекому минулому?» [див., наприклад: Белл 1980 : 199], українська мова ще тривалий час перебуватиме серед таких мов. Однак у сучасному нормальному соціально й духовно структурованому суспільстві подібні ідеї мають займати, звичайно, лише одну з ніш масової свідомості, причому далеко не домінуючу й тим більше без претендування як на науковість, так і на монопольне вираження українського патріотизму та підтримку їх з боку державної ідеології. Не можуть не вражати та легкість, з якою множилися такі ідеї під пером представників різних галузей знань з вищою освітою (незважаючи на таку легкість, з якою вони, цілковито не довіряючи «офіційній» науці, втручаються в сфери історії, археології, етнології, мовознавства, не хотілося б, однак, сумніватися щодо їхньої наукової сумлінності у власних галузях занять), і категоричність суджень на захист цих побудов, як і надзвичайна довірливість масової аудиторії, для якої вони призначаються. Наукова доказовість підміняється ідеологічними догматами на зразок релігійних Апелювання до романтичного XIX століття в умовах сучасного інформаційного суспільства та достатньої освіченості населення також є малопереконливим. Розчарування суспільства, яке приходить на зміну подібним національним «зачаруванням», буває дуже гірким. Причому якщо власне історичні міфологізовані побудови — як явища загальніші за свою суттю — і засвоюються масовою свідомістю порівняно легше, і спростувати їх буває складніше, то історико-мовні міфи, які неминуче повинні спиратися на конкретні мовні факти, мають набагато більше шансів наражатися

¹⁷ Повідомляючи про зустріч президента Російської Федерації з провідними російськими істориками з метою «сформулювати нову національну ідею», журналіст схвалює те, що влада шукає при цьому опору в серйозному академізмі й не пропонує російським ученим «уподібнитися до авторів деяких українських підручників історії, які відшуковують своїх предків-запорожців на службі в єгипетських фараонів» (А. Уткин. Переписать историю. — Газета «Версия». Москва, 2002, 8.14.01) (таких підручників в Україні, звичайно, не існує).

на критичне сприйняття, а тлумачення цих фактів у дусі «народної етимології» — на відверте глузування. Оприлюднення їх мало б обмежуватися відповідними спеціалізованими виданнями, художньою творчістю, потрапляючи в навчальний процес хіба що в межах загальних критичних оглядів нових віянь у масовій свідомості.

І наостанок слід відзначити, що творення й поширювання таких привабливих національно-романтичних поглядів на історію українського народу та його мови й на картину світу, закладену в структурі української мови, було помітнішим у 1990-х — на початку 2000-х рр. У міру ж просування українського суспільства на шляху до державної зрілості, а також з постійним наростанням усе нових і нових проблем на цьому шляху воно стало поступово дезактуалізовуватися (хоча образ *Берегині / березині* вже достатньо міцно закарбувався в масовій свідомості). В умовах же нинішньої російсько-української війни це питання тим більше відсувається на ще віддаленішу периферію суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамович С. Д. Ініціативи свв. Кирила і Мефодія в контексті сакральних мов церкви. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 81–87.
- Абрашкин А. Арийские корни Руси: Предки русских в Древнем мире. Москва : Яуза; Эксмо, 2009. 480 с.
- Бабій Л. Феномен української міфології: сутність і форми вияву. *Галичина*. Івано-Франківськ, 1997. № 1. С. 110–117.
- Балушок В. Думки з приводу нової книги про українську міфологію (рец. на кн.: В. Войтович. Українська міфологія. Київ, 2002). *Народна творчість та етнологія*. 2004. № 1–2. С. 94–97.
- Безпаленко А. М. Гендер і національний характер у лінгвістичному висвітленні. *И слово Ваше отзовется... : К 80-летию со дня рождения Е. С. Отина*. Киев : Издат. дом Дмитрия Бураго, 2012. С. 33–45.
- Белей Л. Українські імена колись і тепер. Київ : Темпора, 2010. 128 с.
- Белл Р. Т. Социолінгвістика / пер. с англ. под ред. А. Д. Швейцера. Москва : Междунар. отношения, 1980. 320 с.
- Біняшевський Е. [Вступна стаття]. *Українські писанки* / упоряд. Е. Біняшевський. Київ : Мистецтво, 1968. С. 7–15.
- Бондаренко Н. С. Славянский этногенез и становление украинского народа (историографический анализ). Киев : Феникс, 2007. 400 с.
- Боровский Я. Е. О названии Великой богини славян. *Древние славяне и Киевская Русь* / отв. ред. П. П. Толочко. Киев : Наук. думка, 1989. С. 84–92.
- Братко-Кутинський О. Феномен України : Наукове дослідження. Київ : Вечір. Київ; Укр. акад. ориг. ідей, 1996. 304 с.
- Буйських Ю. «Колись русалки по землі ходили...» : Жіночі образи української міфології. Харків : Клуб сімей. дозвілля, 2018. 319 с.
- Булич С. К. Очерк истории языкознания в России. Санкт-Петербург : Тип. М. Меркушева, 1904. Т. 1 (XIII в.–1825 г.). 1248 с.
- Васильев М. А. [Рец. на:] Неоязычество на просторах Евразии (на материалах конференции 1999 г.). Москва, 2001. *Славяноведение*. 2002. № 4. С. 100–105.
- Вербич С. Трипільський словник української мови: так чи ні (Мосенкіс Ю. Л. Трипільський словник української мови. Київ, 2001). *Українська мова*. 2002. № 3. С. 90–95.

- Вербич С. О. Наукове й ненаукове в етимології онімної лексики. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 2. С. 50–68.
- Відейко М. Ю. Трипільська культура у сучасному міфотворенні. *Енциклопедія трипільської цивілізації* : в 2 т. / редкол. Л. М. Новохатько (голова) та ін. Т. 1. Кн. 1 / редкол. М. Ю. Відейко (голова) та ін. Київ : ТОВ «Укрполіграфмедіа»; ТОВ «Іринівська», 2004. С. 526–536.
- Вілсон Е. Українці: несподівана нація / пер. з англ. Київ : К. І. С, 2004. 552 с.
- Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
- Войтович В. Антологія українського міфу : в 3 т. Тернопіль : Навч. кн. — Богдан, 2006–2007.
- Войтович В. Генеалогія богів давньої України. Рівне : Вид. Валерій Войтович, 2007. 556 с.
- Воробьев В. В. Лингвокультурология. Москва : Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2006. 112 с.
- Габдрафиков И. Этническая мифологизация исторического образования (по материалам Республики Башкортостан). *Российская историческая наука на современном этапе: перспективы исследования и реализации национальной образовательной политики*. Казань, 2007.
- Гендерні питання в засобах масової інформації : Матеріали на допомогу працівникам ЗМІ та організаторам курсів з гендерної проблематики / упоряд. І. Ігнатова, О. Куц. Київ : ПРООН, 1997. 69 с.
- Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. Киев : Киев. ун-т, 2002. 293 с.
- Горський В. Міф у сучасній культурі та його модифікації на полі сучасного історико-філософського українознавства. *Дух і літера*. 1998. № 3–4. С. 92–112.
- Грабович Г. Слідами національних містифікацій. *Критика*. 2001. Ч. 6. С. 14–23.
- Гриневиц Г. С. Праославянская письменность: результаты дешифровки. Москва : Летопись, 1993–1999. Т. 1–2.
- Губарев В. К. Мифологизация украинской истории: новые тенденции. *Наука. Религия. Сообщество*. 2001. № 2. С. 163–167.
- Губерначук С. Як гул століть, як шум віків — рідна мова. Київ : Бліц-інформ, 2002. 234 с.
- Губерначук С. Трипілля і українська мова. Київ : Фенікс, 2005. 232 с.
- Губко О. Т. Психологія українського народу : у 4 кн. Кн. 1: Психологічний склад праукраїнської народності. Київ: ПВП «Задруга», 2003 (2004). 400 с.
- Гурко А. В. Новые религии в Республике Беларусь: генезис, эволюция, последователи. Минск : Изд-во Минск. инновацион. ун-та, 2006. 274 с.
- Гусева Н. Культы славян и ариев. *Древность. Арьи. Славяне* / отв. ред. Н. Р. Гусева. Москва : Палея, 1996. С. 8–31.
- Давидюк В. Ю. Первісна міфологія українського фольклору. 3-тє вид., перероб. і допов. Луцьк : Волин. кн., 2007. 324 с.
- Дашкевич Я. Р. Куди показує компас? Про концепцію п'ятитомної «Історії української культури». *Я. Р. Дашкевич. Україна вчора і нині*. Київ : [Б.в.], 1993. С. 33–42.
- Демин В. Н. Тайны русского народа : В поисках истоков Руси. Москва : Вече, 1999. 560 с.
- Державин Н. С. Происхождение русского народа (великорусского, украинского, белорусского). Москва : Советская наука, 1944. 128 с.
- Дзюба І. Україна і світ. *Quo vadis, Україно? (Матеріали третьої сесії Міжнародної школи україністики)*. Одеса : Маяк, 1992. С. 10–73.
- Дзюба І. Україна у пошуках нової ідентичності. Київ : Україна, 2006. 848 с.
- Довгич В. Древні укри, хто вони? *Велесова книга : Легенди. Міти. Думи. Скрижалі буття українського народу* / пер. і упоряд. Б. Яценка / заг. ред. В. Довгича. Київ : Індоевропа, 1995. С. 6–7.

- Донских О. А. Происхождение языка как философская проблема. Новосибирск : Наука, 1984. 128 с.
- Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада. Москва : Наука, 1990. 247 с.
- Дяконенко М. Здрібнілі форми в українській мові. *Збірник секції граматики української мови* / О. Курило (ред.). Київ, 1930. Кн. 1. С. 73–113.
- Жайворонок В. Знаки української культури : слов.-довід. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
- Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури. Київ : Наук. думка, 2018. 760 с.
- Жарникова С. Древние тайны Русского Севера. *Древность. Арьи. Славяне* / отв. ред. Н. Р. Гусева. Москва : Палея, 1996. С. 93–125.
- Жуйкова М. Як говоритимуть наші нащадки: українською мовою чи «малоросійським наречієм»? *Сучасність*. 1993. № 10. С. 123–128.
- Жуковская Л. П. Поддельная докириллическая рукопись. *Вопр. языкознания*. 1960. № 20. С. 142–144.
- Жулинський М. Нація. Культура. Література : Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. Київ : Наук. думка, 2010. 560 с.
- Журавлев А. Ф. Язык и миф : Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу». Москва : Индрик, 2005. 1004 с.
- Зализняк А. А. Из заметок о любительской лингвистике. Москва : Рус. Мирь; Моск. учебники, 2010. 243 с.
- Зализняк Л. Україна в колі світових цивілізацій : наук.-метод. розроб. на допомогу лектору-викл. нар. ун-ту українознавства. Київ : Т-во «Знання» України, 2006. 96 с.
- Зализняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. Київ : Темпора, 2008. 104 с.
- Зленко Гр. Михайло Красуський: справжнє імення чи псевдонім? *Кур'єр Кривбасу*. 2004. № 175. С. 131–137.
- Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. 2-ге вид. Київ : Молодь, 2004. 336 с. (перше видання — 1989 р.).
- Зубов М. І. Лінгвотекстологія середньовічних слов'янських повчань проти язичництва. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. 336 с.
- Ивинский А. Д. Языковая программа Екатерины II: к истории журнала «Собеседник любителей русского слова». *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 9: Филология*. 2009. № 3. С. 47–54.
- Илиади А. И. [Рец. на:] Ю. Л. Мосенкіс. Мова трипільської культури: Джерела. Методи. Результати реконструкції. Київ : НДІТІАМ, 2001. 163 с. *Вопр. языкознания*. 2003. № 3. С. 149–153.
- Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація : Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич : Відродження, 1994. 4-те вид., допов. 209 с.
- Іванченко Р. Історія без міфів : Бесіди з історії української державності. Вид. 2. Київ : МАУП, 2006. 624 с.
- Канигін Ю., Ткачук З. Українська мрія. Київ : Лексикон, 1996. 152 с.
- Каныгин Ю. М. Путь ариев : Украина в духовной истории человечества. Киев : Україна, 1995. 256 с.
- Карпенко Ю. Берегиня. *Культура слова*. 2001. Вип. 57–58. С. 110–111.
- Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Ї (незалежний культурологічний часопис)*. Львів, 2003. № 27. С. 37–58.
- Клейн Л. С. Языческий подход к лингвистике. *Советское славяноведение*. 1991. № 4. С. 88–92.
- Клейн Л. С. Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества. Санкт-Петербург : Евразия, 2004. 480 с.

- Клемперер В. ЛТІ. Язык Третьего рейха / пер. с нем. Москва : Прогресс-Традиция, 1998. 167 с.
- Клід Г. Сексуальне переслідування: реальність чи вигадка. *Сучасність*. 1995. № 6. С. 73–87.
- Кобилюх В. Українські козацькі назви у санскриті. Львів; Київ; Донецьк : Наука і освіта, 2003. 244 с.
- Кобилюх В. Праукраїна і Санскрит. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
- Коваль С. Сини РА з берегів Дніпра : Основи РАСинознавства. Львів : Панорама, 2004. 150 с.
- Ковальчук О. В. Українське народознавство. Київ : Освіта, 1992. 176 с.
- Кожевников В. П. Старая мовна політика нової влади. *Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі* : зб. наук. пр. Н.-д. ін-ту українознавства. Київ, 2006. Т. 9. С. 177–182.
- Кондрашов А. М. Этруски — загадка номер один. Москва : Знание, 1977. 96 с.
- Кононенко О. А. Слов'янський світ : Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів. Київ : АДС УМКЦентр, 2008. 784 с.
- Кононенко О. Українська міфологія : в 5 т. Харків : Фоліо, 2023.
- Космос древньої України. Трипілля — Троянь : Мітологія. Філософія. Етногенез / упоряд. В. Довгич. Київ : Індо-Європа, 1992. 302 с.
- Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 464 с.
- Красуский М. Древность малороссийского языка. *Індо-Європа*. 1991. № 1. С. 9–39.
- Кривоносок П. Здрібнілі форми в українській мові (завваги до психології української нації). *Рідна мова*. Варшава, 1935. Ч. 11. С. 498–502.
- Крупа В., Ондрейович С. Языковые мифы и их миссия / пер. со словац. *Глобалізація — етнізація: Етнокультурные и этноязыковые процессы* / отв. ред. Г. П. Нешименко. Москва : Наука, 2006. Кн. 1. С. 164–181.
- Куєвда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект. Донецьк : Укр. культуролог. центр, 2007. 264 с.
- Лаврів П. Укри-україни — наші предки? *Пранор*. 1990. № 1. С. 169–172.
- Лисенко Ю. Цяця. *Слово* (газета). 1991. Ч. 20. С. 3.
- Лозко Г. Іменослов : Імена слов'янські історичні та міфологічні. Київ : Сварог, 1998. 176 с.
- Лозко Г. Велесова Книга — волховник (переклад, дослідження, оригінальні тексти та словник на 8500 слів). Київ : Такі справи, 2002. 368 с. (наступні видання — 2004, 2006, 2007 рр.).
- Лозко Г. Європейський етнорелігійний ренесанс: витоки, сутність, перспективи (на матеріалі відроджених етнорелігій у європейських країнах). Київ : Такі справи, 2006. 424 с.
- Лозко Г. Українське народознавство. 5-те вид., допов. та перероб. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 512 с.
- Лукашевич П. Мнимый индо-германский мир, или Истинное начало и образование языков немецкого, английского, французского и других западноевропейских. Киев, 1873. 611 с.
- Лукашевич П. Коренеслів грецької мови. *Основа*. 1996. Ч.9. С. 104–114.
- Лучик В. В. Кілька зауваг до однієї з тенденцій у сучасній етимології. Записки з загальної лінгвістики. Одеса, 2005. Вип. 6. С. 144–150.
- Лучик В. Хвороба росту, або Звідки ми і наша мова. *День* (газета), 16 і 23. 03. 2007.
- Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки. Київ : Знання, 2006. 447 с.
- Макаренко В. В. Потерянная Русь. По следам утраченной истории. Москва : Вече, 2008. 494 с.

- Максимович М. А. Филологические письма к М. П. Погодину. *Рус. беседа*. Москва, 1856. № 3. С. 78–139.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підруч. для студентів вищ. закл. освіти. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
- Миронова Т. Л. Русская душа и нерусская власть. Москва: Алгоритм, 2013. 448 с.
- Мицик Ю. Шляхом аріїв чи аріян, або Шляхом науки чи окультизму? *Україна крізь віки* / відп. ред. Я. Дашкевич. Київ : Ярославів вал, 2000. С. 52–64.
- Мосенкіс Ю. Л. Мова трипільської культури: Джерела. Методи. Результати реконструкції. Київ : НДІТІАМ, 2001. 163 с.
- Наливайко С. І. Індоевропейські таємниці України. Київ : Просвіта, 2004. 448 с.
- Наливайко С. Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ (на індоіранському матеріалі) : довідник. Київ : Євшан-зілля, 2008. 360 с.
- Наумов А. О. Вдохнуть новую жизнь. *Рус. яз., лит., культура в шк. и вузе*. 2011. № 3. С. 50–53.
- Неоязычество на просторах Евразии / сост. В. А. Шнирельман. Москва : Библийско-богословский институт святого апостола Андрея, 2001. 177 с.
- Нидерле Л. Славянские древности / пер. с чеш. Москва : Изд-во иностр. лит., 1956. 451 с.
- Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Київ : Темпора, 2008. 136 с.
- Онуки Дажбожі. Походження Українського народу. Кн. 1–2 / упоряд. В. Довгич. Київ : Редакції часописів «Індо-Європа» і «Такі справи», 1996–1997. 92 с.
- Орешкин П. П. Вавилонский феномен. Русский язык из глубины веков. Санкт-Петербург : ЛИО Редактор, 2002. 176 с.
- Оржицький І. Філологічна неосвіченість як фактор національної самозакоханості. *Слово* (газета). 1991. Ч. 20. С. 3.
- Орлова Т. В. Міфологема «Берегині» в світлі критики українських суспільствознавців. *Сторінки історії*. Київ, 2010. Вип. 3. С. 205–2013.
- От лингвистики к мифу : Лингвистическая культурология в поисках «этнической ментальности» / сост. А. В. Павлова. Санкт-Петербург : Антология, 2013. 352 с.
- Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 264 с.
- Першегуба Я. «Україна для українців». *Українізація чи продовження русифікації*. Дніпропетровськ, 2002. С. 137–142.
- Писаренко Ю. Г. Берегині. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк (заст. голови) та ін. Київ : Наук. думка, 2003–2013. Т. 1, 2003. С. 224.
- Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова : дослідження, факти, документи. Київ: ПАТ «Віпол», 2014. 280 с.
- Пінчук О., Червяк П. Нариси з етно- та соціолінгвістики. Київ : Просвіта, 2005. 152 с.
- Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Київ : Укр. письменник, 1993. 63 с.
- Плачинда С. П. Міфи і легенди давньої України. Київ : Спалах ЛТД, 1997. 176 с.
- Погрібний А. Велесова книга. *Українська література у портретах і довідках: Давня література — література XIX ст.* : довідник / редкол.: С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко та ін. Київ : Либідь, 2000. С. 38–41.
- Полиниченко Д. Ю. Неоязычество и любительская лингвистика в современной России. *Jazyk a kultúra*. 2012. Č. 12. URL: https://www.ff.unipo.sk/jak/12_2012/polinichenko.pdf (last accessed: 17.10.2024).
- Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич : Відродження, 1997. 360 с.
- Раковски Г.С. Съчинения в четири тома. Т. 4. Езикознание, этнография, фолклор. София : Български писател, 1988. 646 с.
- Рат-Вег И. Комедия книги / пер. с венг. Москва : Книга, 1987. 542 с.
- Різниченко О. Спадщина тисячоліть : Чому українська мова багатша за інші? Харків : Просвіта, 2003. 80 с.

- Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва : Наука, 1981. 607 с.
- Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення. Київ : Критика, 2000. 304 с.
- Савченко С. В. Девіантна наука, космічна енергія та козацькі оселедці. *Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України* : міжвуз. зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. С. 273–287.
- Семчинський С. В. Вступ до порівняльно-історичного мовознавства (на матеріалі індоєвропейських мов). Київ : Київ. ун-т, 2002. 174 с.
- Сербеньська О. А. Мовна ментальність та шляхи її формування. Записки перекладацької майстерні 2000–2001. Львів, 2002. С. 64–74.
- Серио П. Языкознание ресентимента в Восточной Европе / пер. с франц. *Политическая лингвистика*. 2012. Вып. 3. С. 186–199.
- Силенко Л. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). New York : The Society of the Ukrainian Native Faith, 1979. 1428 с.
- Сквирська В. «Мова — зброя політики», або Про мовні проблеми у пострадянській Одесі. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації* / за ред. Ю. Бестерс-Дільгер. 2-ге вид. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 167–195.
- Скурацівський В. Т. Берегиня: художні оповіді, новели. Київ : Рад. письменник, 1987. 278 с.
- Славянская мифология : энцикл. слов. 2-е изд., испр. и доп / отв. ред. С. М. Толстая. Москва : Междунар. отношения, 2002. 512 с.
- Степаненко М. І. Історія української мови. Київ: [Б. в.], 1998. 150 с.
- Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття. Київ : Видавн. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
- Тараненко О. О. Український і російський мовно-культурні вектори в сучасній Україні: реальність, політизація, міфи. II. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 54–81.
- Тараненко О. О. Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 14–33.
- Тараненко О. Укр. *воріженьки*: дзеркало національної ментальності? *Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei der Slaven : Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages* / A. Danylenko und S. Vakulenko (Hrsg.). München; Berlin : Verlag Otto Sagner, 2012. С. 231–244.
- Тараненко О. О. Мова як дзеркало етнічної ментальності: так і ні. *Мовознавство*. 2021. № 6. С. 3–23.
- Таранець В. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження). Одеса : Вид-во КП ОМД, 2015. 173 с.
- Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
- Тищенко К. М. Етномовна історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008. 480 с.
- Ткаченко О. Питання походження т.зв. «В(е)лесової книги»: Спроба формально-змістового аналізу. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 47–54.
- Томсен В. История языковедения до конца XIX века. Москва : Учпедгиз, 1938. 160 с.
- Третьяковський В. К. Три рассуждения о трех главнейших древностях российских. В. К. Третьяковский. *Полное собрание сочинений* : в 3 т. СПб : Издание Александра Смирдина, 1849. Т. 3. С. 317–540.
- Трубачев О. Н. К прародине ариев (По поводу выхода книги: Ю. А. Шилов. Прародина ариев. История, обряды и мифы. Киев, 1995). *Вопр. языкознания*. 1996. № 3. С. 3–12.
- Трубачев О. Н. Indoarica в Северном Причерноморье. Москва : Наука, 1999. 320 с.
- Українська душа : зб. ст. / В. Храмова (ред.). Київ : Наук. думка, 1992. 128 с.

- Українська історична дидактика : Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії) / відп. ред. М. Телус, Ю. Шаповал. Київ : Генеза, 2000. 368 с.
- Фаликов Б. Неоязычество. *Новый мир*. 1999. № 8. С. 148–168.
- Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов / отв. ред. А. Е. Петров, В. А. Шнирельман. Москва : ИА РАН, 2011. 381 с.
- Федоренко Д., Гузенко Ю. Листи з античної України. Сенсаційні свідчення, наукові гіпотези, історичні доведення про першоукраїнську писемність. Київ : Б-ка українця, 1997. 176 с.
- Федоренко Д. Т. Писемність давніх цивілізацій і виникнення школи. *О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. Історія української школи і педагогіки* : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. С. 63–90.
- Фрэзер Дж. Дж. Фольклор в Новом Завете / пер. с англ. Москва : Политиздат, 1985. 511 с.
- Холодний М. Українська мова як фактор національної самосвідомості. *Слово* (газета). 1991. Ч. 11.
- Храмова В. До проблеми української ментальності. *Українська душа* / відп. ред. В. Храмова. Київ : Наук. думка, 1992. С. 3–35.
- Чепурко Б. Українці. *Основа*. 1993. №№ 1–3.
- Черниш Т., Єрмоленко С. Науки й дисципліни історико-філологічного циклу в добу великої війни. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* / відп. ред. Б. М. Ажнюк. Київ : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2024. С. 267–308.
- Чертков А. Д. Пелазго-фракийские племена, населившие Италию. Москва, 1853. 102 с.
- Что думают ученые о «Велесовой книге» / сост. А. А. Алексеев. Санкт-Петербург : Наука, 2004. 238 с.
- Шаян В. Віра Предків наших : в 2 т. Гамільтон (Канада) : Об'єднання Українців Рідної Віри, 1987. 893 с.
- Шейковський К. В. [Рец. на:] Древность малороссийского языка. Написал Михаил Крусуцкий. Одесса, 1889. *Русский филологический вестник*. Варшава, 1881. Т. 5. Вып. 1. С. 171–173.
- Шилов Ю. А. Прародина ариев : История, обряды, мифы. Киев : СИНТО, 1995. 744 с.
- Шилов Ю. О. Праслов'янська Аратта. Киев : Аратта, 2003. 93 с.
- Шилов Ю. О. Давня історія України в контексті світової цивілізації : навч. посіб. Київ : Видавн. дім «Персонал», 2008. 280 с.
- Шнирельман В. Страсти по Аркаиму: арийская идея и национализм. *Язык и этнический конфликт* / отв. ред. М. Б. Олкотт, И. Семенов. Москва : Моск. центр Карнеги, 2001. С. 58–85.
- Шнирельман В. Арийский миф в современном мире : в 2 т. Москва : Новое литературное обозрение, 2015.
- Штепа П. Укладачеве слово. *П. Штепа. Словник чужослів. Знахідки*. Торонто : Іван Гладун і сини, 1977. С. XIII–XLII.
- Элиаде М. Аспекты мифа / пер. с франц. Москва : Инвест-ППП, 1995. 240 с.
- Юдин А. Новая украинская мифология. *Неприкосновенный запас*. Москва, 2000. № 1. URL: <https://backoffice.biblio.ugent.be/download/1174731/3086150> (дата звернення: 17.10.2024).
- Якушин Б.В. Гипотезы о происхождении языка. Москва : Наука, 1984. 137 с.
- Янович В. Спадщина тисячоліть / пер. з рос. Ю. Стадніченка. Київ : Книга, 2008. 448 с.
- Яремчук О. В. Етнокультурні спільноти як колективний суб'єкт спільного вчинку консолідації нації в історичному вимірі. *Історія в нас і ми в історії* : Матеріали П'ятого круглого столу (Спецпроект «Історична нарація та її вплив на націю»

- нальну свідомість українців»), 25 жовт. 2021 р. [Електронний ресурс] / Наук. редакція О. В. Яремчук, В. М. Саєнка. Київ: ІСПП НАПН України, 2021. С. 17–43.
- Яценко Б. Переднє слово перекладача і дослідника. *Велесова книга : Легенди. Міти. Думи. Скрижали буття українського народу* / пер. і упоряд. Б. Яценка / заг. ред. В. Довгича. Київ : Індоевропа, 1995. С. 8–10.
- Яценко Б. Про походження назв «Україна» і «Русь». *Українське слово* (газета), 17.09.1998.
- Bilaniuk L. Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society*. 2003. Vol. 32. N 1. P. 47–78.
- Bystroń J. S. Megalomania narodowa. *J. S. Bystroń. Tematy, ktore mi odradzano. Pisma etnograficzne rozproszone*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. S. 277–354.
- Crystal D. Die Cambridge Enzyklopädie der Sprache / Übersetzung aus dem Engl. Frankfurt/Main; New York : Campus Verlag, 1993. 478 S.
- Cunningham A. Myths about language. *The Encyclopedia of language and linguistics* : In 10 vol. / R. E. Ascher (ed.-in-chief); J. M. Y. Simpson (coordinating ed.). Oxford etc. : Pergamon Press, 1994. Vol. 5. P. 2660–2664.
- Drastich M. Atlantida Slo-Wanón? Bratislava : SAP, 1993.
- Hasselrot B. Études sur la formation diminutive dans les langues romanes. Uppsala : A.-B. Lundequistska Bokhandeln. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1957. 344 p.
- Horák A. O Slovanech úplně jinak. Vizovice : Nakladatelství Lípa, 1991.
- Krupa V. Jazykové myty a ich poslanie. *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy* / Zost. S. Ondrejovič. Bratislava : Veda, 1997. S. 79–89.
- Lesiv M. The Return of Ancestral Gods : Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation. Montreal; Kingstone; London; Ithaca : McGill-Queen's University Press, 2013. XVII+221 p.
- Zschaetz K. G. Die Arier, Herkunft und Geschichte des arisches Stammes. Berlin : Arier-Verlag, 1934. 436 S.

ДЖЕРЕЛА

1. Тексти:

- Велесова книга 1995 Велесова книга : Легенди. Міти. Думи.Скрижали буття українського народу / пер. і упоряд. Б. Яценка / заг. ред. В. Довгича. Київ : Індоевропа, 1995. 320 с.
- Рукопис Войнич 1996 Послання оріян до хозарів. Пам'ятка древньої української мови і публіцистики "Рукопис Войнич" / упоряд. В. Довгич. Київ : Індоевропа, 1996. 28 с.

2. Словники, енциклопедії:

- Головащук 2004 Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ : Наук. думка, 2004. 448 с.
- ЕГУ Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк (заст. голови) та ін. Київ : Наук. думка, 2003–2013.
- ЕСЛГНПР Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, О. С. Стрижак; відп. ред. О. С. Стрижак. Київ : Наук. думка, 1985. 256 с.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С.Мельничук. Київ : Наук. думка. 1982–2012–. Т. 1–6.–

Слав. древн.	Славянские древности : Этнолингвист. словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Междунар. отношения, 1995–2012.
Словник символів 2002	Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
СУМ-20	Словник української мови : у 20 т. / наук. кер. проєкту В. А. Широков. Київ : Наук. думка; Український мовно-інформаційний фонд, 2010–2023–. Т. 1–14.
Україна в словах 2004	Україна в словах : мовокраїнознав. слов.-довід. / кер. авт. кол. Н. Данилюк. Київ : Просвіта, 2004. 704 с.
Штепа 1977	Штепа П. Словник чужослів. Знахідки. Торонто : Іван Гладун і сини, 1977. XL+ 552 с.
ЭССЯ	Этимологический словарь славянских языков. Праслав. лекс. фонд / гл. (отв.) ред.: О. Н. Трубачев; А. Ф. Журавлев; А. Ф. Журавлев и Ж. Ж. Варбот. Москва : Наука. 1974–2022–. Вып. 1–42.–

3. Засоби масової інформації (назви інших ЗМІ, на які було менше посилань, а також назви ЗМІ інших країн подано повністю в самому тексті): ВЗ — «Високий Замок» (газета, м. Львів); ВК — «Вечірній Київ» (газета); ГУ — «Голос України» (газета, орган ВР України); Д — «День» (газета); Е — «Експрес» (газета, м. Львів); ЛУ — «Літературна Україна» (газета); Сл. Пр. — «Слово Просвіти» (газета, орган Товариства української мови ім. Тараса Шевченка «Просвіта»); УМ — «Україна молода» (газета); УС — «Українське слово» (газета, неофіційний орган Проводу ОУН —мельниківців).

Дата надходження до редакції: 08.10.2024

Дата надходження після доопрацювання: 22.10.2024

Дата затвердження редакцією: 01.11.2024

REFERENCES

- Abramovych S. D. (2014). Initsiatyvy svv. Kyryla i Mefodiiia v konteksti sakralnykh mov tserkvy. *Movoznavstvo*, (4), 81–87. [In Ukrainian].
- Abrashkin A. (2009). Ariyskie korni Rusi: Predki russkikh v Drevnem mire. Moscow: Yauza; Eksmo. [In Russian].
- Babii L. (1997). Fenomen ukrainskoi mifolohii: sutnist i formy vyjavu. *Halychyna*. Ivano-Frankivsk, (1), 110–117. [In Ukrainian].
- Balushok V. (2004). Dumky z pryvodu novoi knyhy pro ukrainsku mifolohiiu (rets. na kn.: V. Voitovych. *Ukrainska mifolohiia*. Kyiv, 2002). *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, (1–2), 94–97. [In Ukrainian].
- Bezpalenko A. M. (2012). Hender i natsionalnyi kharakter u lnhvistychnomu vysvitleni. *I slovo Vashe otzovetsya... : K 80-letiyu so dnya rozhdeniya E. S. Otina*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 33–45. [In Ukrainian].
- Belei L. (2012). *Ukrainski imena kolys i teper*. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
- Bell R. T. (1980). *Sociolingvistika*. A. D. Shveytser (Ed.). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya. [In Russian].
- Biniashkevskiy E. [Introduction]. (1968). *Ukrainski pysanky*. E. Biniashkevskiy (Comp.). Kyiv: Mystetstvo, 7–15. [In Ukrainian].
- Bondarenko N. S. (2007). *Slavianskij etnogenez i stanovlenie ukrainskogo naroda (istoriograficheskij analiz)*. Kyiv: Feniks. [In Russian].
- Borovskiy Ya. E. (1989). *O nazvanii Velykoi bogini slavyan. Drevnie slavyane i Kievskaya*

- Rus'. P. P. Tolochko (Resp. Ed.). Kyiv: Naukova dumka, 84–92. [In Russian].
- Bratko-Kutynskyi O. (1996). Fenomen Ukrainy: Naukove doslidzhennia. Kyiv: Vechirni Kyiv; Ukrainska akademiia oryhinalnykh idei. [In Ukrainian].
- Buisykykh Yu. (2018). «Kolys rusalky po zemli khodyly...»: Zhinochi obrazy ukrainskoi mifolohii. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. [In Ukrainian].
- Bilaniuk L. (2003). Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society*. Vol. 32 (1), 47–78.
- Bulich S. K. (1904). Ocherk istorii yazykoznaniiya v Rossii. Saint Petersburg: Tipografiya M. Merkusheva. Vol. 1 (XIII v.–1825 g.). [In Russian].
- Bystroń J. S. (1980). Megalomania narodowa. *J. S. Bystroń. Tematy, ktore mi odradzano. Pisma etnograficzne rozproszone*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 277–354.
- Chepurko B. (1993). Ukraintsi. *Osnova*, (1–3). [In Ukrainian].
- Chernysh T., Yermolenko S. (2024). Nauky y dystsypliny istoryko-filolohichnoho tsykladu v dobu velykoi viiny. *Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka*. B. M. Azhniuk (Resp. Ed.). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 267–308. [In Ukrainian].
- Chertkov A. D. (1853). Pelazgo-frakiyskie plemena, naselivshie Italiyu. Moscow. [In Russian].
- Chto dumayut uchenye o «Vesovoi knyhe». (2004). A. A. Alekseev (Comp.). Saint Petersburg: Nauka. [In Russian].
- Crystal D. (1993). Die Cambridge Enzyklopädie der Sprache. Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag.
- Cunningham A. (1994). Myths about language. *The Encyclopedia of language and linguistics*: in 10 vols. R. E. Ascher (Chief Ed.), J. M. Y. Simpson (Coord. Ed.). Oxford etc.: Pergamon Press. Vol. 5, 2660–2664.
- Gabdraifkov I. (2007). Etnicheskaya mifologizatsiya istoricheskogo obrazovaniya (po materialam Respubliki Bashkortostan). *Rossiyskaya istoricheskaya nauka na sovremennom etape: perspektivy issledovaniya i realizatsii nacional'noj obrazovatel'noj polityki*. Kazan. [In Russian].
- Golubovskaya I. A. (2002). Etnicheskie osobennosti yazykovykh kartin mira. Kyiv: Kyivskiy universytet. [In Russian].
- Grinevych G. S. (1993–1999). Praslavyanskaya pismennost': rezul'taty deshifrovki. Moscow: Letopis'. Vol. 1–2. [In Russian].
- Gubarev V. K. (2001). Mifologizatsiya ukrainskoj istorii: novye tendentsii. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, (2), 163–167. [In Russian].
- Gurko A. V. (2006). Novye religii v Respublike Belarus: genezy, evolyuciya, posledovateli. Minsk: Izdatel'stvo Minskogo innovatsionnogo universiteta. [In Russian].
- Guseva N. (1996). Kul'ty slavyan i ar'ev. *Drevnost'. Ar'i. Slavyane*. N. R. Guseva (Resp. Ed.). Moscow: Paleya, 8–31. [In Russian].
- Hasselrot B. (1957). Études sur la formation diminutive dans les langues romanes. Uppsala: A.-B. Lundequistska Bokhandeln. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Horák A. (1991). O Slovanech úplně jinak. Vizovice: Nakladatelství Lípa.
- Henderni pyttannia v zasobakh masovoi informatsii: materialy na dopomohu pratsivnykam ZMI ta orhanizatoram kursiv z hendernoi problematyky. (1997). I. Ihnatova, O. Kuts (Comps.). Kyiv: PROON. [In Ukrainian].
- Horskyi V. (1998). Mif u suchasni kulturi ta yoho modyfikatsii na poli suchasnoho istoryko-filosofskoho ukrainoznavstva. *Dukh i litera*, (3–4), 92–112. [In Ukrainian].
- Hrabovych H. (2001). Slidamy natsionalnykh mistyfikatsii. *Krytyka*. Part. 6, 14–23. [In Ukrainian].
- Hubernachuk S. (2002). Yak hul stolit, yak shum vikiv — ridna mova. Kyiv: Blits-inform. [In Ukrainian].

- Hubernachuk S. (2005). Trypillia i ukrainska mova. Kyiv: Feniks. [In Ukrainian].
- Hubko O. T. (2003 [2004]). Psykholohiia ukrainskoho narodu: in 4 books. Book 1: Psykholohichnyi sklad praukrainskoi narodnosti. Kyiv: Zadruha. [In Ukrainian].
- Davydiuk V. Yu. (2007). Pervisna mifolohiia ukrainskoho folkloru. 3-nd ed. Lutsk: Volynska knyha. [In Ukrainian].
- Dashkevych Ya. R. (1993). Kudy pokazuie kompas? Pro kontseptsiuu p'iatyatomnoi «Istorii ukrainskoi kultury». *Ukraina vchora i nyini*. Kyiv: [no publ.], 33–42. [In Ukrainian].
- Demin V. N. (1999). Tayny russkogo naroda: V poiskah istokov Rusi. Moscow: Veche. [In Russian].
- Derzhavin N. S. (1944). Proiskhozhdenie russkogo naroda (velikorusskogo, ukrainskogo, belorusskogo). Moscow: Sovetskaya nauka. [In Russian].
- Diakonenko M. (1930). Zdrbili formy v ukrainskii movi. *Zbirnyk seksii hramatyky ukrainskoi movy*. O. Kurylo (Ed.). Kyiv. Book 1, 73–113. [In Ukrainian].
- Dovhych V. (1995). Drevni ukry, khto vony? *Velesova knyha: Lehendy. Mity. Dumy. Skryzhali buttia ukrainskoho narodu*. B. Yatsenko (Transl., Komp.). V. Dovhych (Ed.). Kyiv: Indoievropa, 6–7. [In Ukrainian].
- Donskih O. A. (1984). Proiskhozhdenie yazyka kak filosofskaya problema. Novosibirsk: Nauka. [In Russian].
- Drastich M. (1993). Atlantida Slo-Wanóv? Bratislava: SAP.
- Dziuba I. (1992). Ukraina i svit. *Quo vadis, Ukraino? (Materialy tretoi sesii Mizhnarodnoi shkoly ukrainistyky)*. Odesa: Maiak, 10–73. [In Ukrainian].
- Dziuba I. (2006). Ukraina u poshukakh novoi identychnosti. Kyiv: Ukraina. [In Ukrainian].
- D'yakonov I. M. (1990). Arhaicheskie mify Vostoka i Zapada. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Eliade M. (1995). Aspekty mifa. Moscow: Invest-PPP. [In Russian].
- Falikov B. (1999). Neoyazychestvo. *Novyj mir*, (8), 148–168. [In Russian].
- Falsifikaciya istoricheskikh istochnikov i konstruirovaniye etnokraticeskikh mifov. (2011). A. E. Petrov, V. A. Shnirel'man (Resp. Eds.). Moscow: IA RAN. [In Russian].
- Fedorenko D., Huzenko Yu. (1997). Lysty z antychnoi Ukrainy. Sensatsiini svidchennia, naukovi hipotezy, istorychni dovedennia pro pershoukrainsku pysemnist. Kyiv: Biblioteka ukraintsia. [In Ukrainian].
- Fedorenko D. T. (2006). Pysemnist davnikh tsyvilizatsii i vynyknennia shkoly. *O. O. Liubar, M. H. Stelmakhovych, D. T. Fedorenko. Istoriiia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Znannia, 63–90. [In Ukrainian].
- Frezer Dzh. Dzh. (1985). Folklor v Novom Zavete. Moscow: Politizdat. [In Russian].
- Zhuravlev A. F. (2005). Yazyk i mif: Lingvisticheskij kommentarij k trudu A. N. Afanas'eva «Poeticheskie vozzreniya slavian na pryrodu». Moscow: Indrik. [In Russian].
- Ilyadi A. I. (2003). [Review:] Yu. L. Mosenkis. Mova trypilskoi kultury: Dzherela. Metody. Rezultaty rekonstruktsii. Kyiv: NDITIAM, 2001. 163 s. *Voprosy yazykoznavaniya*, (3), 149–153. [In Russian].
- Ivanchenko R. (2006). Istoriiia bez mifiv: besidy z istorii ukrainskoi derzhavnosti. 2nd ed. Kyiv: MAUP. [In Ukrainian].
- Ivanysyn V., Radevych-Vynnytskyi Ya. (1994). Mova i natsiia: tezy pro mistse i rol movy v natsionalnomu vidrodzhenni Ukrainy. 4th ed. Drohobych: Vidrodzhennia. [In Ukrainian].
- Ivinskij A. D. (2009). Yazykovaya programma Ekateriny II: k istorii zhurnala «Sobesednik lyubitelei rossiyskogo slova». *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9: Filologiya*, (3), 47–54. [In Russian].
- Kanygin Yu. M. (1995). Put' ariev: Ukraina v duhovnoj istorii chelovechestva. Kyiv: Ukraina. [In Russian].
- Kanyhin Yu., Tkachuk Z. (1996). Ukrainska mriia. Kyiv: Leksykon. [In Ukrainian].
- Karpenko Yu. (2001). Berehynia. *Kultura slova*. Iss. 57–58, 110–111. [In Ukrainian].
- Kholodnyi M. (1991) Ukrainska mova yak faktor natsionalnoi samosvidomosti. *Slovo (hazeta)*. Part 11. [In Ukrainian].

- Khramova V. (1992). Do problemy ukrainskoi mentalnosti. *Ukrainska dusha*. V. Khramova (Resp. Ed.). Kyiv: Naukova dumka, 3–35. [In Ukrainian].
- Kis O. (2003). Modeli konstruiuvannia hendernoï identychnosti zhinky v suchasniï Ukraini. *Yi (nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys)*. Lviv, (27), 37–58. [In Ukrainian].
- Kleyn L. S. (1991). Yazycheskij podhod k lingvistike. *Sovetskoe slavyanovedenie*, (4), 88–92. [In Russian].
- Kleyn L. S. (2004). Voskreshenie Peruna. K rekonstrukcii vostochnoslavjanskogo yazychestva. Saint Petersburg: Evraziya. [In Russian].
- Klemperev V. (1998). LTI. Yazyk Tret'ego reyha. Moscow: Progress-Tradiciya. [In Russian].
- Klid H. (1995). Seksualne peresliduvannia: realnist chy vyhadka. *Suchasnist*, (6), 73–87. [In Ukrainian].
- Kobyljuh V. (2003). Ukrainski kozatski nazvy u sanskryti. Lviv; Kyiv; Donetsk: Nauka i osvita. [In Ukrainian].
- Kobyljuh V. (2011). Praukraina i Sanskryt. Ternopil: Mandrivets. [In Ukrainian].
- Kocherhan M. P. (2006). Osnovy zistavnoho movoznavstva. Kyiv: Akademiia. [In Ukrainian].
- Kondrashov A. M. (1977). Etruski — zagadka nomer odin. Moscow: Znanie. [In Russian].
- Kononenko O. A. (2008). Slov'ianskyi svit: iliustrovanyi slovnyk-dovidnyk mifolohichnykh uïavlenn, viruvan, obriadiv, lehend ta yikhnykh vidlun u folklori i piznishykh zvychaiakh ukraïntsiïv, brativ-slov'ian ta inshykh narodiv. Kyiv: ADS UMKTsentr. [In Ukrainian].
- Kononenko O. (2023). Ukrainska mifolohiia: in 5 vols. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].
- Kosmos drevnoi Ukrainy. Trypillia — Troian: Mitolohiia. Filosofii. Etnohenez. (1992). V. Dovhych (Comp.). Kyiv: Indo-Ievropa. [In Ukrainian].
- Koval S. (2004). Syny RA z berehiv DnipRA: Osnovy RASynoznavstva. Lviv: Panorama. [In Ukrainian].
- Kovalchuk O. V. (1992). Ukrainske narodoznavstvo. Kyiv: Osvita. [In Ukrainian].
- Kozhevnikov V. P. (2006). Stara movna polityka novoi vlady. *Ukrainska mova vchora, sohodni, zavtra v Ukraini i sviti: zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva*. Kyiv. Vol. 9, 177–182. [In Ukrainian].
- Krasuskyi M. (1991). Drevnost' malorossiyskogo yazyka. *Indo-Ievropa*, (1), 9–39. [In Russian].
- Krupa V. (1997). Jazykové myty a ich poslanie. *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. S. Ondrejovič (Comp.). Bratislava: Veda, 79–89.
- Krupa V., Ondreiovych S. (2006). Yazykovye mify i ih missii. *Globalizaciya — etnizaciya: Etnokul'turnye i etnoyazykovye processy*. H. P. Neshchimenko (Resp. Ed.). Moscow: Nauka. Book 1, 164–181. [In Russian].
- Kryvonosiuk P. (1935). Zdribnili formy v ukrainskii movi (zavvahy do psykhologii ukrainskoi natsii). *Ridna mova*. Warsaw. Part 11, 498–502. [In Ukrainian].
- Kuievda V. (2007). Mifolohichni dzherela ukrainskoi etnokulturnoi modeli: psykholohichni aspekt. Donetsk: Ukrainskyi kulturolohichnyi tsentr. [In Ukrainian].
- Lavriv P. (1990). Ukry-ukrany — nashi predky? *Prapor*, (1), 169–172. [In Ukrainian].
- Lesiv M. (2013). The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation. Montreal; Kingstone; London; Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Liubar O. O., Stelmakhovych M. H., Fedorenko D. T. (2006). Istorii ukrainskoi shkoly i pedahohiky. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
- Lozko H. (1998). Imenoslov: imena slov'ianski istorychni ta mifolohichni. Kyiv: Svaroh. [In Ukrainian].
- Lozko H. (2002, 2004, 2006, 2007). Velesova Knyha — volkhovnyk (pereklad, doslidzhennia, oryhinalni teksty ta slovnyk na 8500 sliv). Kyiv: Taki spravy. [In Ukrainian].

- Lozko H. (2006). Yevropeyskiy etnorelihiinyi renesans: vytoky, sutnist, perspektyvy (na materialy vidrodzhenykh etnorelihiy u yevropeyskykh krainakh). Kyiv: Taki spravy. [In Ukrainian].
- Lozko H. (2014). Ukrainske narodoznavstvo. 5th ed. Ternopil: Mandrivets. [In Ukrainian].
- Lukashevich P. (1873). Mnimyj indo-germanskiy mir, ili Istinnoe nachalo i obrazovanie yazykov nemeckogo, angliyskogo, francuzskogo i drugih zapadnoevropeyskiykh. Kyiv. [In Russian].
- Lukashevych P. (1996). Korenesliv hretskoi movy. *Osnova*. Part. 9, 104–114. [In Ukrainian].
- Luchyk V. V. (2005). Kilka zauvah do odniiei z tendentsii u suchasniy etymolohii. *Zapysky z zahalnoi lnhvistyky*. Odesa. Iss. 6, 144–150. [In Ukrainian].
- Luchyk V. (2007). Khvoroba rostu, abo Zvidky my i nasha mova. *Den* (gazeta), 16 i 23. 03. 2007. [In Ukrainian].
- Lysenko Yu. (1991). Tsiatsia. *Slovo* (gazeta). Part 20, 3. [In Ukrainian].
- Makarenko V. V. (2008). Poteryannaya Rus. Po sledam utrachennoj istorii. Moscow: Veche. [In Russian].
- Maksimovich M. A. (1856). Filologicheskie pis'ma k M. P. Pogodinu. *Russkaya beseda*. Moscow, (3), 78–139. [In Russian].
- Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
- Mironova T. L. (2013). Russkaya dusha i nerusskaya vlast'. Moscow: Algoritm. [In Russian].
- Mosenkis Yu. L. (2001). Mova trypilskoi kultury. Dzherela. Metody. Rezultaty rekonstruktsii. Kyiv: NDIAM. [In Ukrainian].
- Mytsyk Yu. (2000). Shliakhom ariiv chy ariian, abo Shliakhom nauky chy okultyzmu? *Ukraina kriz viky*. Ya. Dashkevych (Resp. Ed.). Kyiv: Yaroslaviv val, 52–64. [In Ukrainian].
- Nalyvaiko S. I. (2004). Indoariiski taiemnytsi Ukrainy. Kyiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- Nalyvaiko S. (2008). Tysiacha nainovishykh tlumachen davnikh ukrainskykh nazv, imen, prizvyshch (na indoiranskomu materialy): dovidnyk. Kyiv: Yevshan-zillia. [In Ukrainian].
- Naumov A. O. (2011). Vdohnut' novuyu zhyzn'. *Russkij yazyk, literatura, kul'tura v shkole i vuze*, (3), 50–53. [In Russian].
- Neoyazychestvo na prostorah Evrazii. (2001). V. A. Shnirel'man (Comp.). Moscow: Bibleysko-bogoslovskij institut svyatogo apostola Andreye. [In Russian].
- Niderle L. (1956). Slavyanskije drevnosti. Moscow: Izdatel'stvo inostrannoj literatury. [In Russian].
- Novitni myfy ta falshyvky pro pokhodzhennia ukraintsiv. (2008). Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
- Onuky Dazhbozhi. (1996–1997). Pokhodzhennia Ukrainskoho narodu. Book 1–2. V. Dovhych (Comp.). Kyiv: Redaktsii chasopysiv «Indo-Ievropa» i «Taki spravy». [In Ukrainian].
- Oreshkin P. P. (2002). Vavilonskij fenomen. Russkij yazyk iz glubiny vekov. Saint Petersburg: LIO Redaktor. [In Russian].
- Orzhytskyi I. (1991). Filolohichna neosvichenist yak faktor natsionalnoi samozakokhanosti. *Slovo* (newsp.). Part. 20, 3. [In Ukrainian].
- Orlova T. V. (2010). Mifolohema «Berehyni» v svitli krytyky ukrainskykh suspilstvoznavtsiv. *Storinky istorii*. Kyiv. Iss. 3, 205–213. [In Ukrainian].
- Ot lingvistiki k mifu: Lingvisticheskaya kult'turologiya v poiskah «etnicheskoy mental'nosti». (2013). A. V. Pavlova (Comp.). Saint Petersburg: Antologiya. [In Russian].

- Pavlychko S. (2002). Feminizm. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Pershehuba Ya. (2002). «Ukraina dla ukrainciv». *Ukrainizatsiia chy prodovzhennia rusyifikatsii*. Dnipropetrovsk, 137–142. [In Ukrainian].
- Pysarenko Yu. H. (2003–2013). Berehyni. Entsyklopediia istorii Ukrainy: in 10 vols. V. A. Smolii (Chief), H. V. Boriak (Dep. Chief) et al. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1. [In Ukrainian].
- Pivtorak H. P. (2014). Ukrainci: zvidky my i nasha mova: doslidzhennia, fakty, dokumenty. Kyiv: PAT «Vipol». [In Ukrainian].
- Pinchuk O., Cherviak P. (2005). Narys z etno- ta sotsiolinhvistyky. Kyiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- Plachynda S. (1993). Slovnyk davnoukrainskoi mifolohii. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. [In Ukrainian].
- Plachynda S. P. (1997). Mify i lehendy davnoi Ukrainy. Kyiv: Spalakh LTD. [In Ukrainian].
- Pohribnyi A. (2000). Velesova knyha. Ukrainska literatura u portretakh i dovidkakh: Davnia literatura — literatura XIX st.: dovidnyk: S. P. Denysiuk, V. H. Donchyk, P. P. Kononenko et al. (Eds.). Kyiv: Lybid, 38–41. [In Ukrainian].
- Polinichenko D. Yu. (2012). Neoyazychestvo i liubytelskaya lingvistika v sovremennoj Rossii. *Jazyk a kultúra*, (12). URL: https://www.ff.unipo.sk/jak/12_2012/polinichenko.pdf (last accessed: 17.10.2024). [In Russian].
- Radevych-Vynnytskyi Ya. (1997). Ukraina: vid movy do natsii. Drohobych: Vidrozhennia. [In Ukrainian].
- Rakovski G. S. (1988). Sachineniya: in 4 vols. Vol. 4. Ezikoznanie, etnografiya, folklor. Sofia: Balgarski pisatel. [In Bulgarian].
- Rat-Veh I. (1987). Komediya knigi. Moscow: Kniga. [In Russian].
- Riabchuk M. (2000). Vid Malorosii do Ukrainy: paradoksy zapizniloho natsiivorenna. Kyiv: Krytyka. [In Ukrainian].
- Riznychenko O. (2003). Spadshchyna tysiacholit: Chomu ukrainska mova bahatsha za inshi? Kharkiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- Rybakov B. A. (1981). Yazychestvo drevnih slavyan. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Savchenko S. V. (2014). Deviantna nauka, kosmichna enerhiia ta kozatski oseledtsi. *Istoriografichni ta dzhereloznavchi problemy istorii Ukrainy: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats*. Dnipropetrovsk: Lira, 273–287. [In Ukrainian].
- Semchynskyi S. V. (2002). Vstup do porivnialno-istorychnoho movoznavstva (na materialii indoevropskykh mov). Kyiv: Kyivskyi universytet. [In Ukrainian].
- Serbenska O. A. (2002). Movna mentalnist ta shliakhy yii formuvannia. *Zapysky perekladatskoi maisterni 2000–2001*. Lviv, 64–74. [In Ukrainian].
- Serio P. (2012). Yazykoznanie resentimenta v Vostochnoj Evrope. *Politicheskaya lingvistika*. Iss. 3, 186–199. [In Russian].
- Shaian V. (1987). Vira Predkiv Nashykh: in 2 vols. Hamilton (Canada): Ob'iednannia Ukrainciv Ridnoi Viry. [In Ukrainian].
- Sheykovskij K. V. (1881). [Review:] Drevnost' malorossiyskogo yazyka. Napisal Mihail Krasuskij. Odesa, 1880. *Russkij fylogicheskij vestnik*. Warsaw. Vol. 5. Iss. 1, 171–173. [In Russian].
- Shylov Yu. A. (1995). Prarodina ariev: Istoriya, obriady, mify. Kyiv: SYNTO. [In Russian].
- Shylov Yu. O. (2003). Praslov'ianska Aratta. Kyiv: Aratta. [In Ukrainian].
- Shylov Yu. O. (2008). Davnia istoriia Ukrainy v konteksti svitovoi tsyvilizatsii: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim «Personal». [In Ukrainian].
- Shnirel'man V. (2001). Strasti po Arkaymu: ariyskaia ideya i nacionalizm. Yazyk i etnicheskij konflikt. M. B. Olkott, Y. Semenov (Resp. Eds.). Moscow: Moskovskij centr Karnegi, 58–85. [In Russian].
- Shnirel'man V. (2015). Ariyskij mif v sovremennom mire: in 2 vols. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian].

- Shtepa P. (1977). Ukladacheve slovo. *P. Shtepa. Slovnyk chuzhosliv. Znadibky*. Toronto: Ivan Hladun i syny, XIII–XLII. [In Ukrainian].
- Skvyrska V. (2010). «Mova — zbroia polityky», abo Pro movni problemy u postradianskii Odesi. *Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: analiz i rekomendatsii*. Yu. Besters-Dilger (Ed.). 2-nd ed. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 167–195. [In Ukrainian].
- Skurativskiy V. T. (1987). Berehynia: khudozhni opovidi, novely. Kyiv: Radianskyi pismennyk. [In Ukrainian].
- Slavyanskaya mifologiya: enciklopedicheskij slovar'. (2002). 2-nd ed. S. M. Tolstaya (Ed.). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya. [In Russian].
- Stepanenko M. I. (1998). Istoriiia ukrainskoi movy. Kyiv: [no publ.]. [In Ukrainian].
- Styshov O. A. (2003). Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU. [In Ukrainian].
- Sylenko L. (1979). Maha Vira. Ridna Ukrainska Natsionalna Vira (RUNVira). New York: The Society of the Ukrainian Native Faith. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (2009). Ukrainskyi i rosiiskyi movno-kulturni vektory v suchasni Ukraini: realnist, polityzatsiia, mify. 2. *Movoznavstvo*, (3–4), 54–81. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (2011). Yavyshche istoryko-movnoi mifotvorchosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. *Movoznavstvo*, (6), 14–33. [In Ukrainian].
- Taranenko O. (2012). Ukr. vorizhenky: dzerkalo natsionalnoi mentalnosti? Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei der Slaven: Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages. A. Danylenko und S. Vakulenko (Hrsg.). München; Berlin: Verlag Otto Sagner, 231–244. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (2021). Mova yak dzerkalo etnichnoi mentalnosti: tak i ni. *Movoznavstvo*, (6), 3–23. [In Ukrainian].
- Taranets V. (2015). Velesova knyha (istoryko-linhvistyche doslidzhennia). Odesa: Vydavnytstvo KP OMD. [In Ukrainian].
- Tkachenko O. (2001). Pytannia pokhodzhennia t. zv. «V(e)lesovoi knyhy»: Sproba formalno-zmistovoho analizu. *Ukrainska mova*, (1), 47–54. [In Ukrainian].
- Tomsen V. (1938). Istoriya yazykovedeniya do konca XIX veka. Moscow: Uchpedgiz. [In Russian].
- Tredyakovskij V. K. (1849). Tri rassuzhdeniya o treh ghlavneyshih drevnostyah rossiiskih. *V. K. Tredyakovskiy. Polnoe sobranie sochinenij: in 3 vols.* Saint Petersburg: Izdanie Aleksandra Smirdina. Vol. 3, 317–540. [In Russian].
- Trubachev O. N. (1996). K prarodine ariev (Po povodu vyhoda knigi: Yu. A. Shylov. Prarodina ariev. Istoriya, obryady i mify. Kiev, 1995). *Voprosy yazykoznaniiya*, (3), 3–12. [In Russian].
- Trubachev O. N. (1999). Indoarica v Severnom Prychornomor'e. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Tyshchenko K. M. (2006). Movni kontakty: svidky formuvannia ukrainsiv. Kyiv: Akvilon-Plius. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2008). Etnomovna istoriia pradavnoi Ukrainy. Kyiv: Akvilon-Plius. [In Ukrainian].
- Ukrainska dusha: zbirka statei. (1992). V. Khramova (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Ukrainska istorychna dydaktyka: Mizhnarodnyi dialoh (fakhivtsi riznykh krain pro suchasni ukrainski pidruchnyky z istorii). (2000). M. Telus, Yu. Shapoval (Resp. Eds.). Kyiv: Heneza. [In Ukrainian].
- Vasil'ev M. A. (2002). [Review:] Neoyazychestvo na prostorah Evrazii (na materialah konferencii 1999 g.). Moscow, 2001. *Slavyanovedenie*, (4), 100–105. [In Russian].
- Verbych S. (2002). [Review:] Trypilskyi slovnyk ukrainskoi movy: tak chy ni. Mosenkis Yu. L. Trypilskyi praslovnyk ukrainskoi movy. Kyiv, 2001. *Ukrainska mova*, (3), 90–95. [In Ukrainian].

- Verbych S. O. (2010). Naukove y nenaukove v etymolohii onimnoi leksyky. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, (2), 50–68. [In Ukrainian].
- Videiko M. Yu. (2004). Trypilska kultura u suchasnomu mifotvorenni. *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii*: in 2 vols. L. M. Novokhatko (Chief Ed.) et al. Vol. 1. Book 1. M. Yu. Videiko (Chief Ed.) et al. Kyiv: TOV «Ukrpolihrafmedia»; TOV «Irynivska», 526–536. [In Ukrainian].
- Wilson E. (2004). Ukraïntsi: nespodivana natsiia. Kyiv: K. I. S. [In Ukrainian].
- Voitovych V. (2002). Ukraïnska mifolohiia. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- Voitovych V. (2006–2007). Antolohiia ukrainskoho mifu: in 3 vols. Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan. [In Ukrainian].
- Voitovych V. (2007). Henealohiia bohiv davnoi Ukrainy. Rivne: Vydavets Valerii Voitovych. [In Ukrainian].
- Vorob'ev V. V. (2006). Lingvokul'turologiya. Moscow: Izdatel'stvo Rossiyskogo universyteta druzhby narodov. [In Russian].
- Yakushyn B. V. (1984). Gipotezy o proiskhozhdenii yazyka. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Yanovych V. (2008). Spadshchyna tysiacholit / per. z ros. Yu. Stadnichenka. Kyiv: Knyha. [In Ukrainian].
- Yaremchuk O. V. (2021). Etnokulturni spilnoty yak kolektyvnyi sub'iekt spilnoho vchynku konsolidatsii natsii v istorychnomu vymiri. *Istoriia v nas i my v istorii: Materialy P'iatoho kruhlloho stolu* (Spetsproiekt «Istorychna naratsiia ta yii vplyv na natsionalnu svidomist ukrainsiv»), 25 zhovtnia 2021 r. O. V. Yaremchuk, V. M. Saienko (Eds.). Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy, 17–43. [In Ukrainian].
- Yatsenko B. (1995). Perednie slovo perekladacha i doslidnyka. *Velesova knyha: Lehendy. Mity. Dumy. Skryzhalii buttia ukrainskoho narodu*. B. Yatsenko (Comp., Transl.), V. Dovhych (Ed.). Kyiv: Indoievropa, 8–10. [In Ukrainian].
- Yatsenko B. (1998). Pro pokhodzhennia nazv «Ukraina» i «Rus». *Ukrainske slovo* (newsp.), 17.09.1998. [In Ukrainian].
- Yudin A. (2000). Novaya ukrainskaya mifologiya. *Neprikosnovennyj zapas*. Moscow, (1). URL: <https://backoffice.biblio.ugent.be/download/1174731/3086150> (last accessed: 17.10.2024). [In Russian].
- Zalizniak L. (2006). Ukraina v koli svitovykh tsyvilizatsii: naukovo-metodychna rozrobka na dopomohu lektoru-vykladachu narodnoho universytetu ukrainoznavstva. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy. [In Ukrainian].
- Zalizniak L. (2008). Pokhodzhennia ukrainsiv: mizh naukoïu ta ideolohiïeu. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
- Zaliznyak A. A. (2010). Iz zametok o lyubitel'skoj lingvistike. Moscow: Russkij Mir; Moskovskie uchebnyky. [In Russian].
- Zhaivoronok V. (2006). Znaky ukrainskoï kultury: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira. [In Ukrainian].
- Zhaivoronok V. (2007). Ukraïnska etnolinhvistyka. Kyiv: Dovira. [In Ukrainian].
- Zhaivoronok V. V. (2018). Antolohiia znakov ukrainskoï etnokultury. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Zharnikova S. (1996). Drevnie tajny Russkogo Severa. Drevnost'. Ar'i. Slavyane. N. R. Guseva (Resp. Ed.). Moscow: Paleya, 93–125. [In Ukrainian].
- Zhuikova M. (1993). Yak hovoryty mut nashi nashchadky: ukrainskoïu movoïu chy «mal-orossiiskym narechiïem»? *Suchasnist*, (10), 123–128. [In Ukrainian].
- Zhukovskaya L. P. (1960). Poddel'naya dokirillicheskaya rukopis'(?). *Voprosy yazykoznaniiya*, (20), 142–144. [In Russian].
- Zhulynskyi M. (2010). Natsiia. Kultura. Literatura: Natsionalno-kulturni mify ta ideino-estetychni poshuky ukrainskoï literatury. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

- Zlenko Hr. (2004). Mykhailo Krasuskyi: spravzhnie imennia chy psevdonim? *Kur'ier Kryvbasu*, (175), 131–137. [In Ukrainian].
- Znoiko O. P. (2004) *Mify Kyivskoi zemli ta podii starodavni*. 2-nd ed. Kyiv: Molod. [In Ukrainian].
- Zubov M. I. (2004). *Linhvotekstolohiia serednovichnykh slov'ianskykh povchan proty yazychnytstva*. Odesa: ORIDU NADU. [In Ukrainian].
- Zschaetz K. G. (1934). *Die Arier, Herkunft und Geschichte des arisches Stammes*. Berlin: Arier-Verlag.

SOURCES

1. Texts:

- Veles. kn. 1995 Velesova knyha: Lehendy. Mity. Dumy. Skryzhali buttia ukrainskoho narodu (1995). B. Yatsenko (Transl., Comp.), V. Dovhych (Ed.). Kyiv: Indoevropa. [In Ukrainian].
- Rukop. Voynycha 1996: Poslannia oriian do khozariv. (1996). Pam'iatka drevnoi ukrainskoi movy i publitsystyky «Rukopys Voynycha» V. Dovhych (Comp.). Kyiv: Indoevropa. [In Ukrainian.]

2. Dictionaries, encyclopedias:

- Holovashchuk 2004 Holovashchuk S. I. (2004). *Slovnynk-dovidnyk z ukrainskoho literaturnoho slovovzhyvannia*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- EIU Entsyklopediia istorii Ukrainy: in 10 vols. (2003–2013). V. A. Smolii (Chief), H. V. Boriak (Dep. Chief) et al. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- ESLHNPR Etymolohichni slovnynk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi. (1985). I. M. Zheliezniak, A. P. Korepanova, L. T. Masenko, O. S. Stryzhak (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- ESUM Etymolohichni slovnynk ukrainskoi movy: in 7 vols. (1982–2012.–). O. S. Melnychuk (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1–6. – [In Ukrainian].
- Slav. drevn. Slavyanskie drevnosti: Etnolingvisticheskij slovar': in 5 vols. (1995–2012). N. I. Tolstoj (Ed.). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya. [In Russian].
- Slovnynk symboliv 2002 Slovnynk symboliv kultury Ukrainy. (2002). V. P. Kotsur, O. I. Potapenko, M. K. Dmytrenko. Kyiv: Milenium. [In Ukrainian].
- SUM-20 Slovnynk ukrainskoi movy: in 20 vols. (2010–2023.–) V. A. Shyrov (Sc. Cons.). Kyiv: Naukova dumka; Ukrainskyi movno-informatsiyni fond. Vol. 1–14.– [In Ukrainian].
- Ukraina v slovakh 2004 Ukraina v slovakh: movokrainoznavchyi slovnynk-dovidnyk. (2004). N. Danyliuk (Chief). Kyiv: Prosvitas. [In Ukrainian].
- Shtepa 1977 Shtepa P. (1977). *Slovnynk chuzhosliv. Znadibky*. Toronto: Ivan Hladun i syny. [In Ukrainian].
- ESSYa Etimologicheskij slovar' slavyanskih yazykov. Praslavyanskij leksicheskij fond. O. N. Trubachev, A. F. Zhuravlev, Zh. Zh. Varbot (Eds.). Moscow: Nauka. 1974–2022.–. Iss. 1–42.– [In Russian].

3. Media:

VZ — «Vysoky Zamok» (newsp., Lviv); VK — «Vechirnyy Kyiv» (newsp.); HU — «Holos Ukrainy» (newsp.); D — «Den» (newsp.); E — «Ekspres» (newsp., Lviv); LU — «Literaturna Ukraina» (newsp.); Sl. Pr. — «Slovo Prosvity» (newsp.); UM — «Ukraina moloda» (newsp.); US — «Ukrainske slovo» (newsp.). [In Ukrainian].

Received: 08.10.2024

Received in revised form: 22.10.2024

Accepted: 01.11.2024

Oleksandr TARANENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: oataran99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

LINGUO-HISTORICAL MYTH CREATION IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

The article deals with the tendencies to the revitalization in certain nationally active circles of the contemporary Ukrainian society (late 20th — early 21st centuries) of various aspects of linguo-historical myth creation — as one of the manifestations of “amateur linguistics” in the general context of, on the one hand, a significantly increased attention at this time to Ukrainian national problems, and on the other hand, distrust of «official» science (history, ethnology, linguistics, etc.). Within the general framework of this phenomenon, three main thematic directions can be distinguished. Firstly, there is the search of «the Golden Age» of the Ukrainian language in the hoary prehistoric past — with the conclusion being that it is one of the most ancient world languages. The main attention here is paid not only to the «classical» question of the «language that Adam and Eve spoke in Paradise», but also to conclusions about the proto-Ukrainian language as the language of the people of the Trypillian civilization, the discussion of the historical place of the Ukrainian language in comparison to Sanskrit (with the Ukrainian language being either older than it, as ancient as it, a direct descendant of Sanskrit, or having its direct identification with this language), etc. Secondly, there is the spread of various trends of Ukrainian neo-paganism (quasi- or pseudo-paganism) with the transition to the operation of linguistic data — as [seemingly] a truly organic system of beliefs for our ancestors, in contrast to monotheism borrowed from a foreign religion, with the cultivation of characters from the ancient Ukrainian pantheon (both those still known to science and those newly discovered). And, thirdly, it is a demonstration of the «positive evaluativeness» of the structure and general «image» of the Ukrainian language, with primary attention to an aspect of the internal form of a number of Ukrainian words (both with an etymologically justified, but semantically unjustifiably absolutized, and with only a conjectural interpretation in terms of «folk etymology»).

It is stated that the Ukrainian national and state self-awareness, strengthened in the contemporary society, to a certain extent objectively still, perhaps, requires the existence of corresponding historical state- and language-creating myths, as evidenced by the revitalization of such tendencies in the other societies in the post-Soviet and, more broadly, in the post-socialist countries (this is no less actively demonstrated, in particular, by contemporary Russia). However, in a normal socially and spiritually structured society, such ideas should, of course, occupy only one of the niches of mass consciousness, and far from dominant, and especially without any claim to be scientific, or to a monopoly on the expression of Ukrainian patriotism and support of such ideas from the state ideology.

As Ukrainian society moves towards state maturity, and as new problems constantly grow along the way, this phenomenon of linguo-historical myth creation gradually becomes irrelevant.

Keywords: history of Ukrainian, historical and linguistic myths, «the Golden Age» of the Ukrainian language, *Trypillia*, *the Arians*, *the Ukrs*, «Book of Veles», neo-paganism.